

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Barbora Půlpánová

Vliv médií na proměnu demokracie

The Media Influence on Transformation of Democracy

Praha 2012

vedoucí práce: JUDr. Jiří Pehe

Místopřísežně prohlašuji, že jsem vypracovala tuto práci samostatně včetně všech příloh a použila k tomu jen zdrojů a literatury v práci uvedených.

.....

V Praze dne 30.07.2012

Děkuji JUDr. Jiřímu Pehe za cenné rady a podněty k diplomové práci a za jeho vstřícný přístup.

ABSTRAKT

Masová média jsou od prvopočátku nedílnou součástí demokracie. Nejen že jsou ukazatelem jejího správného fungování, ale svou podstatou jí rovněž utvářejí. Při pohledu do historie je patrné, že technologický pokrok a změna ve způsobu informování vždy stály také u proměny v politické oblasti. Spolu s narůstajícím vlivem však začala média ztrácet svojí původní funkci prostředníka mezi veřejnou sférou a politikou, a z kritického mezičlánku se postupem času stal významný hybatel společenského dění. Klasická média, tedy tisk, rádio a televize, tak částečně nesou odpovědnost za komercializaci veřejného prostoru a depolitizaci občanů – jevů, jež jsou vlastní současné podobě většiny zastupitelských demokracií. Když se k tomu připojí silný vliv globalizace, který významně oslabuje legitimitu národního státu, zjistíme, že řada aspektů klíčových pro demokracii, je v ohrožení. Určitou naději proto představují média nová, internet a sociální sítě, jež svou interaktivní podstatou zatahují občana zpět do centra dění. Od toho si proto řada odborníků slibuje zvýšení občanské angažovanosti a možné vytvoření nového demokratického uspořádání založeného na větší participaci.

KLÍČOVÁ SLOVA

Masová média, demokracie, veřejná sféra, občanská angažovanost, internet, sociální sítě, participativní demokracie, deliberativní demokracie

ABSTRACT

Mass media has always played the key role in democratic process. They are not only the indicator of its right functioning, but also the initiator. From historical point of view is obvious, that technological progress and changes in the way of informing people were related to the political area. But with the increasing role of media, they changed their position from pure mediators of informations to the main actors of social and political life. The ,old‘ media, such as newspapers, radio and television, are therefore partly responsible for commercialization of the public sphere and also for its depolitization. With contribution of the globalization effect on today’s world, which causes besides other things the weakening of the nation state, there are only a little of the key democratic aspects left. Some find the solution in the ,new‘ media represented by the Internet and social media, which are more interactive so they could get the citizens back to the game. And right in the increase of civic engagement see the theorists the potencial for creating a new democratic order based on high-level participation.

KEY WORDS

Mass media, Democracy, Public Sphere, Civic Engagement, Internet, Social media, Participative Democracy, Deliberative Democracy

OBSAH

1. <u>Úvod</u>	8
2. <u>Pilíře demokracie</u>	
2.1. Kořeny demokracie	11
2.2. Význam veřejné sféry	13
2.3. Role médií	14
2.3.1. Specifika jednotlivých médií	17
3. <u>Vliv klasických médií na podkopávání základů demokracie</u>	
3.1. Zkreslování reality	19
3.2. Mediální byznys	21
3.3. Depolitizace veřejnosti	22
3.4. Situace v České republice	24
3.5. Demokracie v krizi	26
4. <u>Nová média a demokracie</u>	
4.1. Specifika nových médií	29
4.2. Vliv internetu na participaci občanů	32
4.3. Podmínky využití internetu pro participaci	34
4.4. Snahy o restrikce internetu	36
4.4.1. Komerční cenzura	37
4.4.2. Autoritářská cenzura	38
4.5. Význam sociálních sítí	40
4.5.1. Příklad Arabského jara	41
4.6. Mobilizační potenciál nových médií	43

5. <u>Role globalizace</u>	
5.1. Definice globalizace	45
5.2. Vliv globalizace na demokracii	46
5.3. Národní stát v éře globalizace	46
5.4. Revitalizace občanské společnosti	48
6. <u>Nová forma demokracie?</u>	
6.1. Participativní ideál	53
6.2. Koncept deliberativní demokracie	54
6.2.1. Podmínky deliberace	55
6.3. Kritika deliberativního modelu	57
7. <u>Závěr</u>	59
<u>Zdroje</u>	60

1. ÚVOD

Demokracie je dnes zcela běžným jevem, funguje ve většině zemí světa a řada režimů k ní směřuje jako k ideálnímu nebo alespoň nejlepšímu možnému společenskému uspořádání. Ovšem ne každá demokracie uvnitř vsutku splňuje podmínky a kritéria, která byla v souvislosti s touto formou vlády již před staletími definována – formálně možná ano, ale při bližším pohledu je zřejmé, že ve společnosti panuje atmosféra nespokojenosti a nevole, a že ve skutečnosti nerozhodují občané a jimi zvolení reprezentanti neodrážejí vůli veřejného mínění.

Základním faktorem pro správné fungování demokracie je a vždy byla existence nezávislé veřejnosti, která by měla nabízet podněty pro politická rozhodnutí a rovněž plnit důležitou kritickou úlohu. Spolu s tím, jak se moderní státy rozšiřovaly, však již nebylo možné získávat názory občanů přímou společenskou a politickou interakcí, jako tomu třeba bylo v dobách Periklových, a proto do hry vstoupil prostředník. V této roli se etablovala média, která se tak stala důležitou součástí moderních demokracií a jejich působení ve veřejném prostoru jedním z podstatných ukazatelů správně fungujícího demokratického procesu.

Spolu s demokratizací a nárůstem politických práv občanů začala vzrůstat i poptávka po informacích, která mohla být uspokojena pouze skrze technologický pokrok. A každé nové médium s sebou přineslo i charakteristické změny ve způsobu komunikace, která měla vliv na řízení státu. Jen knihtisk umožnil v masovém měřítku rozvoj informovanosti veřejné sféry, telefon a rádio na něj navázalo a znovu rozšířilo počet jimi zasažených občanů. Zatím nejmasovějším médiem je televize, která svou obrazovou složkou posunula hranice politické komunikace a stala se arénou, ve které se odehrávají nejdůležitější události. Ne nadarmo se začalo říkat, že co nebylo v televizi, jako by se nestalo.

Spolu se strategickým významem médií a jejich vlivem na občany začaly narůstat i pokusy o jejich ovlivňování. Zejména politika měla vždy tendence tento komunikační kanál ovládnout nebo ho alespoň ku svému prospěchu využívat. Do veřejného prostoru tak kromě médií začali nově vstupovat hráči, od různých marketingových poradců či lobbistů, kteří jej začali významně ovlivňovat, aniž by k tomu měli dostatečnou

legitimitu. I média, vědoma si svého vlivu a moci, svého postavení začala zneužívat a své poslání informovat a vzdělávat vyměnila postupem času za vidinu komerčního zisku.

Občané se tedy dostali do područí dvou mlýnských kamenů, politiky domáhající se podpory ve volbách na straně jedné a médií sledujících profit na straně druhé. Důsledkem toho je jejich narůstající depolitizace a apatie. Pozorovat to lze na klesající volební účasti a nižším zájmu o veřejné dění vůbec, čímž se ještě celý proces umocňuje, jelikož politika i média musejí v boji o voliče nebo čtenáře či diváka vyvinout větší usilí. Z klasického demokratického trojúhelníku, veřejnost – média – politika, jež by měl být v rovnováze, aby naplňoval kritéria správně fungujícího systému, se nyní stala nevyvážená a nepřehledná změt' aktérů, proti nimž je veřejnost takřka bezmocná.

A tento proces se neomezuje jen na hranice národního státu, v jehož rámci byly doposud pojmy jako demokracie či občanská společnost definovány. Vlivem globalizace se naopak místní i časová omezení stírají a otevírá se prostor pro úvahy o nadnárodních uskupeních, které by byly schopné na vzniklou situaci lépe reagovat. Ústřední roli v těchto debatách hraje médium, které způsobilo doslova převrat v dosavadním způsobu komunikace, a tím je internet. Nepřenáší již totiž jen informaci k jejímu konzumentovi, jak tomu bylo doposud, ale svým založením vybízí k přímé účasti na její tvorbě. A právě to vytváří prostor pro větší zapojení občanů v otázkách politických, ačkoliv názory na míru demokratizačního potenciálu internetu se u odborníků liší.

A právě k tomu směřuje hlavní otázka práce: Přinesl s sebou technologický pokrok opět změnu i v politické oblasti? Je právě internet lékem na současnou podobu zastupitelské demokracie, jež se podle řady ukazatelů nachází v krizi? Bude internet klíčovým prostředkem pro naplňování participativních ideálů?

Odpověď nebude snadná jednak z toho důvodu, že se teprve nacházíme uprostřed celého procesu proměny, na který přirozeně existují různé názory, často velmi odlišné či dokonce protichůdné. Je proto nutné všechny tyto související trendy popsat, s čímž je spojena další komplikace, a sice že v tomto diskurzu jednoznačně dominují levicově orientovaní autoři – ať už se jedná o kritiku médií, změny spojené s globalizací či úvahy nad novým uspořádáním. K tomuto tématu také zatím nebylo vydáno příliš komplexních knih, a pokud, opakují se ti samí autoři, kteří jsou navíc povětšinou z Ameriky. Pro účely této práce jsem proto nejvíce ocenila články v odborných

periodikách, jež mají tu výhodu, že mohou pružně reagovat na aktuální dění. K popisu situace v České republice jsem využila sérii rozhovorů, jež jsem k této otázce zpracovala s nejvýznamnějšími představiteli českého veřejného prostoru z mediální i politické oblasti.

Nejdříve se věnuji změnám, které s sebou přinesla klasická média, tedy tisk, rádio a televize, a jejich vlastnostem, jež měly vliv na zhoršení stavu demokracie. V následující části popíšu jevy, jež poukazují na samotný stav současného systému a nebezpečí, jež jsou s nimi spojené. Na nástup internetu a jeho význam je nahlíženo z různých úhlů pohledu, které rozeberu v kapitole čtvrté, přičemž zkoumáno bude zejména to, jaké změny s sebou internet a sociální sítě již přinesly či jaké teprve mohou vyvolat. V závěru zhodnotím navržené modely řešení, jež by nově nastaveným podmínkám mohly lépe vyhovovat a zlepšit tak úroveň demokracie.

2. PILÍŘE DEMOKRACIE

2.1. KOŘENY DEMOKRACIE

Aby bylo možné popsat, jaké nešvary v sobě obsahuje současná demokracie, je třeba připomenout základy, na kterých je postavena. Už etymologický výklad tohoto slova říká, že by se mělo jednat o vládu lidu.¹ V roce 1863 tuto vágní formulaci o něco zpřesnil americký prezident Abraham Lincoln, který demokracii charakterizoval jako „vládu lidu, prostřednictvím lidu a pro lid“.² A tyto jednotlivé části lze přiblížit následovně: *vláda lidu* je mocí lidu, a to nejenom v tom smyslu, že zahrnuje celý lid, ale rovněž proto, že získává legitimitu díky podpoře lidu. *Vládu prostřednictvím lidu* lze chápat ve smyslu výkonu moci lidem, tedy ve smyslu široké účasti lidu na procesu vládnutí. A konečně *vláda pro lid* proto, že se snaží působit pro společné blaho všech lidí a zajištění práv jednotlivců (Hloušek a Kopeček, 2003. Str. 16).

I toto upřesnění se však dá vykládat různě. Proto se v historii již několikrát stalo předmětem účelového zneužití ze strany nedemokratických režimů. Ty však ponechme stranou. Moje výtky budou mířit k demokracii liberální, která byla dlouho pokládána za tu nejvhodnější formu demokracie postavenou na garanci práv jednotlivců a ideu právního řádu, a kterou tudíž akceptovaly západní demokracie. Jak později vysvětlím, ani tato demokracie již neslouží lidem, které do procesu vládnutí vpouští jen výjimečně, a tudíž se netěší potřebné legitimitě.

Vnímání demokracie se v čase měnilo, její různé podoby a demokratické transformace popsal například americký politolog Robert Dahl. Zhruba v 5. století před naším letopočtem se v řeckých městských státech poprvé objevily demokratické systémy, ve kterých měl velký počet svobodných dospělých občanů právo účastnit se přímo vlády. „Vedle této zkušenosti a idejí s ní spojených přišla nová představa o možném politickém systému, ve kterém má svrchovaný lid nejen právo sám si vládnout, ale vlastní také všechny zdroje a instituce k tomu nezbytné,“ (Dahl, 1994. Str. 17) a právě tato vize zůstává jádrem moderních demokratických myšlenek a po oživení tohoto ideálu dnes někteří odborníci volají. Současně vznikala také republikánská tradice, která se pojí se starověkým Římem a o několik století později rovněž s italskými městskými

¹ Spojením řeckých slov *demos* (lid) a *kratein* (vládnout).

² „Government of the people, by the people and for the people.“

státy. I z výkladu slova republika vyplývá, že se jedná o věc *náležící lidu*.³ Sporné však zůstává, kdo všechno spadá pod zmiňovaný *lid*, poněvadž ani v největším rozkvětu aténské demokracie tento pojem nikdy nezahnoval více než jen malou menšinu dospělého obyvatelstva Atén. Je třeba také rozlišovat demokratický ideál a konkrétní praxi, jelikož každý aténský muž jistě nebyl vzorem občanských ctností.

Druhá demokratická transformace, datovaná na přelom 18. a 19. století, je spojena se vznikem národních států a jejich početním i územním nárůstem, který již praktiky přímé demokracie znemožňoval. Proto přichází nová, zastupitelská forma vlády spolu s myšlenkou politické rovnosti realizovanou skrze rozšiřování volebního práva, jež se stala dalším zdrojem demokratické teorie a praxe (Hloušek a Kopeček, 2003. Str. 21). *Veřejné blaho* se tím roztříštilo do mnoha individuálních a skupinových zájmů legalizovaných do formy politických a občanských sdružení, jež začaly být nevyhnutelnou a dokonce žádoucí součástí demokratického řádu. „Tyto instituce zastupitelské demokracie vzdálily vládu z přímého dosahu lidu tak daleko, že bylo možno se obávat (jako se obávali někteří kritici), zda má nový systém právo nazývat se vznešeným jménem demokracie,“ pochybuje Dahl (1994. Str. 32). Krucialním prvkem v takových zastupitelských demokraciích je institut voleb, skrze něž si občané volí své reprezentanty. Hlavními principy je svoboda, garance přirozených práv člověka a politická rovnost - tímto spojením demokratických a liberálních myšlenek vznikl obecně užívaný termín *liberální demokracie*.

Podle Dahla je třetí stadium demokracie z přelomu 20. a 21. století spojeno s řešením problémů spojených s formováním nadnárodních útvarů. Někteří autoři (Barber, Thornton) vidí pokračování linie demokracie pouze za předpokladu odstranění národního státu, k čemuž je ovšem Dahl skeptický. Dle něj je vazba demokracie a národního státu příliš úzká a historicky daná. Řešení spatřuje ve zvyšování občanské participace, což mohou usnadnit nové telekomunikační a informační technologie. Dahl nicméně dodává, že demokratický proces, ať už jakýkoliv, je alespoň ve třech věcech lepší než ostatní alternativy. Jednak podporuje svobodu ve formě individuálního a kolektivního sebeurčení, ve stupni morální autonomie a v široké škále dalších a konkrétnějších svobod, které jsou vlastní demokratickému procesu nebo jsou nutným předpokladem jeho existence. Za druhé demokratický proces podporuje rozvoj člověka,

³ Slovo republika vzniklo spojením slov *res* (věc) a *publicus* (veřejný).

a to nejen ve schopnosti vykonávat toto sebeurčení, morální autonomii a odpovědnost za vlastní volby. A nakonec je to nejjistější způsob, kterým lidé mohou chránit a podporovat své zájmy a dobro, které sdílejí s ostatními (Dahl, 1994. Str. 283).

2.2. VÝZNAM VEŘEJNÉ SFÉRY

Ústřední roli v demokracii hraje občan. Proto je třeba přiblížit rovněž koncept občanské společnosti a veřejné sféry. Ovšem stejně jako nepanuje shoda nad termínem demokracie, jsou i tyto pojmy stále předmětem diskuzí. První zárodky konceptu *občanské společnosti* nalezneme již v myšlení Johna Locka a jeho následovníků, kteří položili základy chápání rozdílu mezi touto oblastí a státem. Občanskou společnost vymezili primárně jako oblast obchodu a výroby, která je v moderní společnosti oddělena od politických struktur. Moderní občanskou společnost tedy vnímali jako prostor individuálních zájmů občanů, v němž existuje a realizuje se měšťanská kultura a ve které se rozvíjejí soukromé asociace nezávislé na státu, například ve formě autonomních sdružení (Hloušek a Kopeček, 2003. Str. 43). Základem této distinkce je tedy svobodné sledování individuálního zájmu. Stát je sice vybaven určitými ochrannými nástroji a mechanismy jako je například policie či byrokracie, kterými ochraňuje celospolečenské zájmy, ale do prostoru občanské společnosti přímo nevstupuje. *Veřejnost* je pak zasazena do sociálně-politického prostředí, které rovněž leží mimo veřejnou moc státu a slouží jako místo, kde se občané setkávají buď přímo či prostřednictvím médií, aby spolu komunikovali a utvářeli tak veřejné mínění.

Autorem *tradičního konceptu veřejné sféry* je německý filozof Jürgen Habermas, který zároveň popisuje její proměnu. Definuje ji jako „sít' médií, vzdělání, poznání a oblast formování názorů uvnitř občanské společnosti, jejíž působení napomáhá ke vzniku veřejného názoru jako politické síly“ (Dahlgren a Sparks, 1991). Jde tedy o množinu racionálně uvažujících občanů schopných vyjednávání a kompromisu, jež má vliv na podobu směřování státu. Postupem času se ovšem podle Habermase veřejná sféra dostala pod vládu rozšiřujícího se státu a ekonomických zájmů. Média, jež měla být zprostředkovatelem kontaktu, začala svým působením posouvat veřejnost na okraj dění. A ta tudíž začala ztrácet svou politickou funkci kritického publika, kterou začaly postupně přebírat „institute jakožto repolitizovaná sféra sociální, svazy, v nichž se kolektivně organizované soukromé zájmy snaží získat politickou podobu, strany, které prorostly s orgány veřejné moci a etabloují se nad veřejností, jejímiž nástroji původně

byly“ (Habermas, 2000. Str. 275). Politický výkon a vyrovnávání moci se tedy odehrává přímo mezi soukromými byrokraciemi, svazy, stranami a veřejnou správou, přičemž publikum je do tohoto koloběhu zatahováno sporadicky.

Proces ztráty normativity a tedy částečného *raison d'être* veřejné sféry popisuje, ač v jiné terminologii, také německý sociolog Ferdinand Tönnies. Ten rozlišoval mezi pojmy *gemeinschaft* (pospolitost), jež je definována na základě společně sdílené vůle podporované náboženstvím a zvyky, a *gesellschaft* (společnost), která je postavena na konvenci, na průsečíku racionálních potřeb garantovaných a chráněných politickou legislativou, jež je odvozena z veřejného mínění. A právě s rozvojem kapitalismu je podle něj spojen přechod od pospolitosti ke společnosti, který chápe negativně. V ní se stal „komunitní duch tak slabý a vazby mezi ostatními natolik chabé, že už na nich více nezáleží“ (Harris, 2001. Str. 247).⁴ Tönnies dodává, že společenský život je ve světě individualizovaných jedinců redukován pouze na jejich setkávání za účelem čisté kalkulace. K tomu dochází pod hlavičkou státu a je posilováno jeho legislativou a politikou. Tím se ovšem vytrácí národní charakter a jakýsi společný jmenovatel v podobě sdílené kultury a zvyků (Harris, 2001. Str. 249).

2.3. ROLE MÉDIÍ

Názory na vliv a moc médií se v čase proměňují a výrazně se také liší pohledy mediálních teoretiků podle škol, ze kterých vycházejí. Například na počátku 20. let byla média považována za *tvořitele* veřejného mínění, během deseti let už jejich význam poklesl a byla považována za pouhého *zprostředkovatele*. Koncept mocných médií byl obnoven spolu s nástupem televize v 60. letech. Poté se média etablovala jako jedna z mocí doplňujících exekutivu, legislativu a jurisdikci. Někteří odborníci (McChesney, Pehe) jdou ovšem ještě dál a současný stav označují za *mediální demokracii* (také mediokracii), tedy stav, kdy moc médií výrazně převažuje nad tradičními formami vládnutí. Média podle nich již nehrají roli mediátora, ale sledují svou vlastní politiku, čímž výrazně narušují demokratický proces. Média samozřejmě nejsou jediným viníkem vzniklé situace. Stejně tak jako demokracie nemůže existovat bez kritické žurnalistiky, nemohou nezávislá média fungovat bez demokracie, tedy prostoru, ve kterém občané mohou svobodně vyjadřovat své názory a chtějí se podílet na správě věcí

⁴ „The substance of the communal spirit has become so weak, or the link binding him to others so tenuous, that they no longer matter.“

veřejných. Nicméně se ukázalo, že některé společenské trendy jdou ruku v ruce s technologickým pokrokem, tudíž je možné, že média tuto společenskou změnu částečně vytvářejí.

Hlavním propagátorem názoru, že změna v oblasti médií s sebou nese i proměnu politiky, je kanadský mediální odborník Marshall McLuhan. Rozděluje média na *horká* (rozhlas, film) a *chladná* (televize), která se liší v nároku na zapojení příjemce sdělení. Pokud chladnou technologii nahradí horká, jež vyžaduje méně aktivity, dojde ke zhroucení starého řádu a následné modernizaci. Například „ohřátí média písma na opakovatelnou intenzitu tisku vedlo k nacionalismu a náboženským válkám šestnáctého století“ (McLuhan, 1991. Str. 34). Politický teoretik Robert W. Putnam zase poukazuje na to, že nástup televize v šedesátých letech v Americe započal celkovou depolitizaci americké společnosti. Vlivu televize přikládá zhruba pětadvacetiprocentní podíl (Putnam, 2000. Str. 228). Podle Noreeny Hertzové zapříčinil globální rozmach médií zhroucení Sovětského svazu, který už nebyl schopný nadále cenzurovat informace (Hertzová, 2003. Str. 37).

Tento technologický determinismus sdílejí i manželé Tofflerovi, kteří historii dělí do tří vln, z nichž každá je sama o sobě specifickou civilizací a přechod k ní umožnil technologický pokrok: „Tak jako Gutenbergův vynález knihtisku v polovině 15. století zažehl protestantskou reformaci, tak nástup počítačů a nových komunikačních médií v polovině 20. století rozdrtil možnost Moskvy kontrolovat myšlení v zemích, kterým vládla nebo jež byly jejími vazaly“ (Toffler a Toffler, 2001). S tvrzením, že za rozpadem Sovětského bloku stojí právě satelitní televize, se setkáme i u Giddense (1998, 1999). S přechodem z jedné civilizace do druhé je podle Tofflerových často spojena také vlna násilí, čemuž by v tomto případě odpovídala série revolucí v bývalém východním bloku. Současná vlna arabských nepokojů spojovaných s internetem a sociálními sítěmi tedy může být taktéž předzvěstí přechodu do nové doby. Již Marshall McLuhan v roce 1964 předpověděl, že se jednou díky masovým médiím budou stírat geografické, politické i národní bariéry, že vznikne jakási globální vesnice, ve které lidé z různých koutů světa budou moci vzájemně sdílet stejný okamžik ve stejný moment: „Svět se sevrkl. Elektricky smrštěný glóbus je pouhou vesnicí. Elektrická rychlost, která v náhlé implozi spojila veškeré sociální a politické funkce, značně zintenzifikovala i naše vědomí odpovědnosti. Právě implozivní faktor mění postavení černochoů, teenagerů

a některých jiných skupin. Už je nelze politicky zkrotit: díky elektrickým médiím jsou nyní do našeho života vtaženi, stejně jako my do jejich.“ (McLuhan, 1991. Str. 16).

Významnou roli přisuzují médiím také představitelé chicagské školy (Dewey, Cooley, Park). Podle nich komunikace ve společnosti funguje obdobně jako nervy v lidském těle. Média mají proto moc formovat a sjednocovat národ. Pouze díky komunikaci mohou totiž občané vytvářet a udržovat kulturu, bez ní by nemohla správně fungovat veřejná sféra, ve které se odehrává kritická debata a jakákoliv akce vůbec. Inspiraci v Chicagské škole našla například skupina kolem Howarda Rheingolda, která chápe komunikaci a její přenos jako základní stavební kámen jakékoliv společnosti. Rheingold rovněž věří, že technologie, pokud jsou správně využívány dostatečným množstvím občanů, mají velký demokratizační potenciál (Rheingold, 1993. Str. 279).

Podle významného teoretika masové komunikace Denise McQuaila jsou *demokratická média*⁵ důležitá z toho důvodu, že jsou, mimo jiné, „pramenem informací životně důležitých pro fungování většiny společenských institucí a základním nástrojem jejich přenosu“ či „zdrojem uspořádaných a veřejně sdílených významových soustav, které empiricky i hodnotově vymezují, co je normální“ (McQuail, 1999). Podle British Rooyal Commission on the Press informují média o světě a interpretují ho, „jsou hlídacími psy pro občany tím, že zkoumají rozložení moci, a svými prostředky komunikace mezi skupinami uvnitř komunity podporují soudržnost a sociální změnu“ (Dahlgren a Sparks, 1991. Str. 14). Daniel Kunštát z Centra pro výzkum veřejného mínění vidí nejdůležitější roli médií v moderních demokratických společnostech v „jejich postavení prostředníka mezi politickými institucemi a občany“ (Kunštát a kol., 2006). Základním požadavkem na demokratická média tedy je, aby reprezentovala všechny složky ve společnosti a vybízela je k veřejné debatě a politické participaci. Úkolem médií je postupovat názory občanů politikům a napomáhat tak fungování reprezentativních orgánů.

⁵ Pro účely práce jsem si vypůjčila definici profesora Jana Jiráka z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, který rozlišuje dva typy médií. Jedním z nich je příkaznický model typický pro autoritářské a totalitní režimy. Tomu se zde věnovat nebudu. Druhým, pro tuto práci podstatnějším, modelem, je liberálně demokratický typ, který existuje v tržním ekonomickém prostředí a tam, kde je politická moc ustavena na základě demokratických voleb. Taková média jsou tedy *formálně* vymaněna z mocenského vlivu státu a tudíž *nezávislá*.

2.3.1. SPECIFIKA JEDNOTLIVÝCH MÉDIÍ

Význam médií si uvědomovali lidé už od jejich počátku. Panovníci se skrze noviny snažili získat svou přízeň, obchodníci se je zase snažili využít ku svému prospěchu. Už Napoleon prý rozpoznal výhody tisku a na jeho adresu poznamenal, že troje nepřátelské noviny jsou nebezpečnější než tisíc bajonetů. Stranické noviny poté sloužily politickým stranám pro aktivizaci svých přívrženců a obeznámení je se svou politikou. *Nestranná* žurnalistika je však fenoménem až 20. století, to ovšem neznamená, že by se stala nezaujatou a objektivní. Média musejí být nějak financována, a tak do hry vstupuje inzerce a s ní i narůstající vliv finančních subjektů. Noviny tedy získávají podobu podnikání, které produkuje prostor pro reklamu jakožto zboží, jež se stává prodejním prostřednictvím redakce. Od sedmdesátých let se razí heslo, že noviny neprosazují výborní novináři, ale talentovaní nakladatelé. „Nakladatelství povolává redaktory a očekává od nich, že budou pracovat v souladu s nařízeními v soukromém zájmu výdělečného podniku,“ uvádí na adresu novin Habermas (2000. Str. 286). A s technologickým pokrokem a nástupem nových typů médií začal být tisk kvůli tlaku konkurence ve stále složitější situaci. Na druhou stranu je nutné říci, že o konci tisku toho bylo napsáno již mnoho a noviny a periodika se, ač v menší míře, prodávají i nadále. Daní za to je však jejich stále větší bulvarizace, jíž se musejí přizpůsobovat i ta seriózní média.⁶ Ať bulvární či seriózní, tisk hraje velmi podstatnou roli v angažovanosti občanů. Nelze s jistotou říci, jestli čtení novin podporuje participaci, či zda jen veřejně aktivní občané čtou noviny, nicméně podle výzkumu Roberta D. Putnama patří čtenáři novin do více organizací, jsou více aktivní v klubech a občanských sdruženích, častěji navštěvují lokální mítinky a volí pravidelně (Putnam, 2000. Str. 218).

Rozhlas je médium, které vyžaduje méně aktivity než tisk, tudíž jsou i jeho uživatelé méně občansky angažováni. Nicméně na rozdíl od televize musí jeho posluchač vyvinout větší myšlenkovou aktivitu, jelikož nemá k dispozici obraz. Není tedy takovým potencionálním manipulátorem, jako je televize či film. Svou významnou roli

⁶ Čtenost bulvárního Blesku v Česku šestinásobně přesahuje čtenost seriózních Hospodářských novin. Podle tiskové zprávy unie vydavatelů byla čtenost deníků za II. a III. kvartál roku 2008 následující: Blesk: 1 460 000, Hospodářské noviny: 219 000. Zdroj: Marketing a média.
http://www.mam.cz/download/economia/DOT/MAM/vyzkumy/MPtisk2a3Q_08.pdf

v historii také sehrál, například velký podíl na demokratizačním procesu v zemích východní Evropy měly informace získávané skrze Rádio Svobodná Evropa.

Revoluci v mediální, ale i politické sféře představuje nástup televize. „Přestože televizi je do značné míry upírána její nezávislá politická úloha a televize je v první řadě považována za zábavní médium, v moderní politice hraje zásadní roli. Je považována za hlavní zdroj zpráv a informací pro většinu lidí a za hlavní komunikační kanál mezi politiky a občany, zejména v době voleb,“ uvádí Denis McQuail (1999. Str. 47). Nejlépe to dokazuje dnes už legendární televizní duel dvou kandidátů na úřad prezidenta Spojených států amerických v roce 1960 Johna F.Kennedyho a Richarda Nixona. Zde se ukázalo, jak moc je vizuální stránka důležitá, protože lidé, kteří neměli možnost vidět usměvavého Kennedyho na televizní obrazovce a poslouchali debatu v rozhlase, dávali v následném průzkumu veřejného mínění větší šance Nixonovi, který ovšem nakonec volby prohrál. To, že televize má tendenci zkreslovat význam sdělení, potvrzuje i výzkum provedený v sedmdesátých letech. Podle něj byli lidé, kteří využívali jako hlavní zdroj informací televizi, daleko více cyničtí a nedůvěřiví vůči politice nežli ti, co měli jiný zdroj informací (Lichtenberg ed., 1990. 242).

3. VLIV KLASICKÝCH MÉDIÍ NA PODKOPÁVÁNÍ ZÁKLADŮ DEMOKRACIE

3.1. ZKRESLOVÁNÍ REALITY

Komunikační technologie nabízejí kvůli specifickým možnostem zpracování informací odlišnou verzi reality. Francouzský filozof Jean Baudrillard hovoří o generování reality bez reality: „Médii stimulovaná realita tak nejen že může být atraktivnější, ale dokonce se často zdá reálnější než samotná realita, která tak ztrácí na významu“ (Bystřický a kol., 2009. Str. 96). G. Ray Funkhouser, který se věnoval zkoumání nastolování agendy, v letech 1964 až 1970 zkoumal obsah mediálních sdělení a došel k závěru, že „pozornost médií věnovaná určitým tématům silně ovlivňuje přítomnost těchto témat na veřejnosti“ a také že „mediální zpravodajství téměř vůbec nekorresponduje se skutečným stavem světa, načež důvěra ve zpravodajská média může pomýlit jedince, který by se chtěl dozvědět, co se děje ve světě“ (Nečas a Trampota, 2008). K podobným závěrům došli také autoři pojmu „agenda setting“ McCombs a Shaw. V České republice tento jev potvrzují též dvojice Jirák a Říchová, kteří uvádějí, že „zpravodajství médií je často nepřesné a pokřivené, občas nabízí vysloveně tendenční a ideologicky zabarvený pohled na svět...“ (Jirák a Říchová, 2000. Str. 11).

Robert McChesney v knize *Problém médií, Jak uvažovat o dnešních médiích* či Ingatio Ramonet v publikaci *Tyranie médií* uvádějí mnoho případů, kdy došlo k manipulaci ze strany médií, ať už z politických důvodů či z touhy po senzaci. Jako příklad poslouží válka v Perském zálivu, která je řadou mediálních analytiků označována za přímo ukázkový mediální výtvar, nebo zinscenované záběry, které mají pomoci či uškodit americké armádě v Iráku.⁷ Média se při tom ani nemusejí této manipulace účastnit záměrně, mohou se jednoduše stát obětí strategie marketingových poradců či lobbistů. Podíl na zkreslení mají i technické parametry médií, tedy různé stopáže či počet stran, úhel záběru nebo samotná osoba novináře. Ovšem důležitou roli hraje také fakt, že hlavním cílem médií je upoutat pozornost diváka, pro což se snaží udělat maximum. Média proto ovlivňují podobu veřejného prostoru i tím, že v době, kdy se nic mediálně atraktivního neděje, do něj vypouštějí velké množství takzvaných pseudotémat a pseudoprotblémů. Taková informace nemá reálný základ, jen se na ní nabalují různé

⁷ McChesney uvádí jako příklad aféru, v níž měli iráčtí vojáci vyhazovat děti z inkubátorů, vymyslel Mike Deaver, bývalý poradce prezidenta Reagana pro oblast komunikace. Reportáž měla poštvat veřejné mínění proti Iráku a ospravedlnit tak válku.

reakce a komentáře právě s cílem zaujmout. Takové pseudoprostředí, jak ho nazval americký politický komentátor Walter Lippmann, může být velmi nebezpečné, protože podporuje neobjektivní, mediovanou reprezentaci světa. „Pseudoprostředí je charakteristické stereotypizací obsahů i využíváním médií pro potřeby propagandy,“ míní Lippmann (Kunštát a kol., 2006). Zároveň je takové prostředí výhodné i pro politiky, jež v mediálním prostoru nemusejí obhajovat své politické kroky, ale reagovat „nikoli na události jako takové, ale na mediální události, tedy na to, co se zviditelňuje a iniciuje (a do velké míry vyrábí) v médiích“ (Sartori, 2001. Str. 154). Vystihují to slova Ignatio Ramoneta, který říká, že „filmovatelné je jediné to, co je reálné. Nikoli však realita.. Politický život se stává tělesným a filmovatelným střetem mužů, spíše než srážkou idejí, které si nikdo neumí představit“ (Ramonet, 2003. Str. 136). Tím tedy dochází k určité banalizaci politiky i celého veřejného prostoru. Toto prostředí je stále více otevřené manipulaci ze strany různých mediálních stratégů a marketingových poradců, kteří realitu svými vstupy ještě více pokřivují. Místo toho, aby se komunikace dělala s veřejností, odehrává se před ní. To prohlubuje deziluzi občanů, v nichž roste pocit, že stejně nemohou nic ovlivnit.

Lze tedy pozorovat poměrně zásadní posun od té ideální role médií nezávislého prostředníka mezi politikou a veřejností. Je možné namítnout, že ne všechna média se tomuto trendu podřizují, ovšem statistiky ukazují, že k posunu směrem k politainmentu, tedy propojování politiky a zábavy, dochází i u seriózních médií. Například britský deník The Times se pod vedením Ruperta Murdocha začal zajímat spíše o celebrity a sport než o politiku a ekonomii.⁸ Podíl zahraničních zpráv klesl v amerických médiích z pětačtyřiceti procent v sedmdesátých letech na 13,5% v roce 1995 (McChesney, 1999. Str. 54). Tento trend je možné sledovat i v České republice, kde dochází k neustálému redukování počtu zahraničních zpravodajů. A to vše na úkor kriminálních nebo bulvárních zpráv, přičemž situace v lokálních médiích je ještě palčivější.⁹ Situace koresponduje s celkovým trendem komercializace médií, jelikož pro seriózní žurnalistiku je zapotřebí kvalifikovaných novinářů a stejně tak finančně náročná je i investigativní žurnalistika.

⁸ V roce 1898 měly podle analýzy The Economist The Times na titulní straně devatenáct článků ze zahraničí, osm z domova a tři o rybaření, zatímco v roce 1998 to byl pouze jeden článek o nové dívce Leonarda DiCapria (McChesney, 1999. Str. 114).

⁹ Obsahová analýza lokálních zpráv na 102 amerických stanicích na 52 trzích z března 1998 uvedla, že 40% obsahu se týkalo kriminality, nehod, války a terorismu. Dalších 25% bylo věnováno „tečkovkám“, tedy odlehčeným zprávám pro pobavení (McChesney, 1999. str. 54).

3.2. MEDIÁLNÍ BYZNYS

Žurnalistika dnes spíše než aby plnila veřejnoprávní roli, jež by měla být jejím hlavním posláním, sleduje primárně zisk. Mediální domy podléhají logice trhu, což samo o sobě nemusí být špatné, protože konkurence by je měla stimulovat k lepším výkonům. Problémem je, že celý mediální trh ovládá pouze devět nadnárodních společností (jako například News Corporation, Time Warner, Viacom, Disney či německý Bertelsman), které mají roční výnosy jako malý stát. Na takový trh je těžké proniknout, když tyto konglomeráty ovládají i distribuční sítě a další komunikační kanály jako nahrávací a produkční společnosti, které se stále více koncentrují v jedné ruce.¹⁰ Takové jednání je pak ve výsledku přesně proti hlavním zásadám volného trhu. Pro tyto giganty je častokrát také výhodnější uzavírat smlouvy mezi sebou, než si konkurovat. Vyvíjejí tak velký tlak na občany, potažmo spotřebitele, kteří nemají kam uniknout, protože neexistuje alternativa. Britská ekonomka Noreena Hertzová proto místo termínu *veřejnost* používá *spotřebitelské hnutí*, poněvadž podle ní lidé dnes namísto voleb mohou efektivněji vyjádřit svůj nesouhlas bojkotem určitého zboží. „Jestliže se moc spotřebitele opírá o mechanismus tržních sil, je protest efektivní pouze tehdy, jestliže firmu přesvědčí, že je pro ni finančně lepší mu vyhovět. Korporace však mají život usnadněný v tom, že spotřebitelské kampaně postrádají legitimitu demokratického mandátu“ (Hertzová, 2003. Str. 176).

V důsledku této obchodní logiky dochází k minimalizaci nákladů, snižování členů redakce, rušení specializací a tedy k rezignaci na investigativní žurnalistiku. Zároveň je na redakce vyvíjen tlak, aby jednaly v souladu s obchodními zájmy média a braly tudíž ohled na inzerenty, kteří jim přinášejí peníze. Podle průzkumu mezi třemi sty novináři, který provedlo v roce 2000 výzkumné středisko Pew Research Center, zhruba jedna polovina novinářů přiznala, že se někdy vědomě uchýlila k vnitřní cenzuře, aby sloužila obchodním zájmům jejich společnosti nebo inzerentů. Pouze jedna čtvrtina uvedla, že si není vědoma, že by někdy něco takového udělala (McChesney, 2009. Str. 32). Robert McChesney pak ve své knize *Rich Media, Poor Democracy* uvádí další příklady, kdy došlo k mediální cenzuře ve prospěch ekonomických zájmů. Například píše, že noviny mediálního magnáta Ruperta Murdocha v roce 1998 odmítly publikovat knihu

¹⁰ V roce 1983 dominovalo americkému trhu 50 mediálních konglomerátů, v roce 1997 už to bylo pouhých 10 dominujících firem, dnes 8 (McChesney, 1999).

tehdejšího guvernéra Hong Kongu Chrise Patten, která měla být velmi kritická vůči Číně, kam ovšem měla jeho společnost News Corporation záměr expandovat (McChesney, 1999. Str. 116).

Majitelé mediálních společností tedy u sebe nekoncentrují pouze velkou mediální a ekonomickou moc, ale i moc politickou. Řada mediálních odborníků se shoduje na tom, že zmíněný Rupert Murdoch stojí za vítězstvím Tonyho Blaira v roce 1997. Výměnou za jeho podporu v novinách News Corporation, jež ovládají 30% britského novinového trhu, mu měl být příslib nastolení příznivější legislativy pro mediální byznys. Blair pak svému slibu dostal například tím, že se přimluvil u italské vlády, když Murdoch vyjednával o koupi Mediasetu v roce 1998 (Hertzová, 2003. McChesney, 1999). Jeho obdobou byl u nás Vladimír Železný, bývalý ředitel televize Nova. Proslýchá se, že některé zákony v České republice byly šity na míru právě televizi Nova (Punčochář, 2009).

3.3. DEPOLITIZACE VEŘEJNOSTI

Média tedy demotivují občany k tomu se aktivně zapojovat, pokud se věci dějí i bez jejich souhlasu a mají-li pouze minimální možnost je nějak ovlivnit. „Publikum občanů, dezintegrované *jakožto* publikum, je publicistickými prostředky natolik mediálně přetvořeno, že může být na jedné straně vyžadováno k legitimizaci politických kompromisů, aniž by na druhé straně mělo podíl na účinných rozhodnutích, nebo aniž by takového podílu bylo vůbec schopno,“ poznamenává Habermas (1962. Str. 332). A jak dokazuje Robert D. Putnam (2000), počátky úpadku občanské participace se časově překrývají s nástupem televize. Po druhé světové válce byla veřejnost v Americe velmi aktivní a měla též spoustu příležitostí, jak vyjádřit své osobní a politické názory. Ve společnosti panovala atmosféra důvěry a sdílené identity, vzájemnosti, která v dějinách USA nikdy nebyla větší (Putnam, 2000. Str. 17). Tento občanský duch ale začal postupem času opadat. Situace zašla až tak daleko, že v roce 1999 dvě třetiny Američanů v průzkumu veřejného mínění uvedlo, že veřejný život v uplynulých letech uvald, že společenské a morální hodnoty byly vyšší za jejich mládí a že je současná společnost více zaměřená na individuum než na komunitu (Putnam, 2000. Str. 25).

Putnam televizi přikládá zhruba čtvrtinový podíl na celkové nespokojenosti společnosti a její ztráty chuti se jakkoliv angažovat. Další roli hrají například tlak času a peněz, sociální tlaky na dvoukariérní rodinu, privatizace volného času vlivem televize a dále generační změna. Spolu s tímto trendem se ovšem sledovanost televize stále zvyšuje. Pokud má tedy sledování zpráv souvislost s růstem participace, můžeme z toho vyvodit, že lidé v televizi sledují úplně něco jiného, než jsou zprávy. Diváci se spíše chtějí ubavit k smrti, jak popisuje Neil Postman ve stejnojmenné knize (2009). Putnam uvádí, že pokud by se upustilo od vlivů jako je pohlaví, sociální status či věk, každá hodina sledování televize navíc znamená desetiprocentní snížení občanského aktivismu. Televizi lze tedy použít jako dvojsečnou zbraň, na jedné straně může popularizovat zprávy, na straně druhé může být přílišná bulvarizace kontraproduktivní a diváci mohou být ubíjeni ohromným množstvím informací, respektive zábavy.

Výsledkem je to, že občané postupně rezignují i na téměř poslední možnost vyjádřit svůj názor a jednou za čtyři roky jít vhodit volební lístek do urny. Vezmeme – li si jako příklad opět Spojené státy americké, volební účast v prezidentských volbách klesla téměř o čtvrtinu za šestatřicet let.¹¹ Klesá rovněž míra identifikace se stranou¹², stejně tak jako ubývá počet členů politickým stranám. Ve Velké Británii čítala stranická základna Labour Party přes milion občanů, dnes jich je přibližně 360 tisíc (Hertzová, 2003). Podle Roperova centra pro výzkum veřejného mínění (Roper Center for Public Opinion Research) byli Američané v devadesátých letech z poloviny tak ochotní pracovat pro politickou stranu jako v letech sedmdesátých a každým rokem má o tuto oblast zájem o dva miliony Američanů méně (Putnam, 2000. Str. 42). Stejně tak jako politická, poklesla i občanská angažovanost. V roce 1965 věnovalo denně v průměru 7% Američanů nějaký čas práci pro komunitu. V roce 1995 už jich byla pouze tři procenta. V poslední třetině 20. století formální členství v organizacích obecně se pohybuje na hranici deseti až dvaceti procent, o aktivním členství nemluvě (Putnam, 2000. Str. 63). To vše navzdory vzrůstající vzdělanosti občanů, která by měla občanskou angažovanost stimulovat.

¹¹ 1960 (Kennedy vs. Nixon) – 62,8%. 1996 (Clinton vs. Dole vs. Perot) – 48,9%.

¹² Z 75% v roce 1960 na méně než 65% v pozdních 90. letech.

3.4. SITUACE V ČESKÉ REPUBLICE

Všechny popsané jevy lze pozorovat i v České republice, kde vývoj kopíruje celosvětový trend. Většina médií je vlastněná zahraničními společnostmi, které se snaží redukovat náklady, a tím tedy dochází k bulvarizaci a poklesu úrovně zpravodajství. Podle analýzy stavu českých médií, kterou vypracovala Media Observatory ČR, je zde typický „nezájem vlastníků o kultivaci a profesionalizaci zaměstnanců a tím o kvalitu obsahu. Jediným ukazatelem vydavatele či provozovatele je takzvaný prodaný náklad a zisk“ (Virtually.cz, 2002). Redakce se ztenčují, zatímco novináři rozšiřují oblast svých specializací. Co je typické pro jejich práci, a patří to mezi nešvary všech novinářů postkomunistických zemí, je, že se úzkostlivě snaží dodržet vyváženost, která je prosazována na úkor podrobnějších analýz a sofistikovaných komentářů. Tím se dostává většího prostoru politice, která si pak může sama hodnotit své kroky. A to podle reportu Asociace evropských novinářů *Sbohem, svobodo?* představuje potenciální nebezpečí pro svobodu tisku (Horsley, ed. 2007).

Na téma vztahu politiky a médií jsem uskutečnila sérii sedmnácti rozhovorů s představiteli českého veřejného života. Byli mezi nimi politici, novináři a šéfredaktoři, mediální odborníci i politologové. Výsledkem bylo zjištění, že to není ani politika, ani média, kdo ve veřejném prostoru převládá (Půlpánová, 2009). Pro obě strany je totiž výhodná vzájemná kooperace. Potřebují se, jelikož média musejí vytvářet obsah a cílem politika je být viděn. A tím lze také vysvětlit existenci pseudozpráv ve veřejném prostoru, které podle šéfredaktora týdeníku Respekt Erika Taberyho v českém prostředí dokonce dominují (Tabery, 2009). A to potvrzují i další respondenti z řad politiků i analytiků. Tím je narušován kritický odstup, který by média kvůli udržení své nezávislosti měla respektovat. Na otázku, zda média provádějí kritickou reflexi politiky, odpovědělo kladně pět respondentů ze sedmnácti, většinou zástupců médií. Dalších šest tuto roli přiřklo pouze veřejnoprávním médiím a zbylých šest u médií tuto roli vůbec neshledalo. Jedním z důvodů tohoto selhávání české žurnalistiky je právě omezování investic do kvalitních novinářů a do investigativní žurnalistiky. To potvrzuje i výzkum Media Observatory, podle kterého je české mediální prostředí velmi nestabilní a nevyvíjí se směrem k profesionalitě. Mezi novináři neexistují respektované osobnosti a dochází k neznalosti či ignorování základních profesionálních standardů. Například PR

politických stran je v Česku běžnou a tolerovanou součástí zpravodajství (Virtually.cz, 2002). Zároveň zde podle této studie neexistuje redakční nezávislost: „Redakce jsou ovládány ekonomickou politikou vlastníka přes šéfredaktory, kteří jsou současně marketingovými pracovníky. Smlouvy o rozdělení odpovědnosti mezi redakcí a vlastníkem, stejně jako možnost ovlivnit výběr šéfredaktora ze strany novinářů, neexistují“. Není zde zavedena ani klausule svědomí, podle které by novinář mohl odmítnout napsat článek nebo odvysílat příspěvek na přání vlastníka či šéfredaktora.

Na otázku, zda lze dnes v médiích vést hlubší hodnotovou diskuzi o politických otázkách, odpověděli pouze tři respondenti kladně, a sice zástupci seriózních médií. Že to lze pouze na veřejnoprávních médiích, odpovědělo pět dotázaných. Zbylých devět je přesvědčeno, že to není možné vůbec či pouze v omezené míře. Tím, že je politika čím dál častěji pouze o tvářích a konfliktech, než o názorech a idejích, dochází k jejímu vyprazdňování. Ačkoliv politici třeba ve skutečnosti odvádějí svou práci, ve světě médií to není vidět. A to u veřejnosti pouze prohlubuje nedůvěru ve věci veřejné. Trend ubývající členské základny politických stran je patrný i v Česku, byť ne tak markantní jako ve zmíněném případě USA. Nicméně ve srovnání se Švýcarskem, které je ještě o něco menší, je celkový počet členů politických stran v ČR až třikrát nižší (Idnes.cz, 28.08.2011).¹³

Co se týká vlastnických poměrů, ze zmíněné analýzy Media Observatory vyplývá, že koncentrace vlastnictví v českých médiích zatím ještě nedosáhla takového stupně, který by ohrožoval svobodu a pluralitu médií (Šmíd, 2004), ačkoliv jsou zde zákony týkající se této oblasti poměrně liberální. Jediná restrikce vlastnických poměrů v médiích spočívá v zákonu z roku 2001, který omezuje křížové vlastnictví rozhlasu a televize.¹⁴ Problém je spíše v tom, že v České republice dochází stále častěji k propojování médií a byznysu.¹⁵ Skrze média tak může docházet k prosazování podnikatelských zájmů jejich vlastníka. „Můžeme jmenovat například časopis Týden, jež vlastní podnikatel s nemovitostmi v Praze, tudíž v něm nevychází nic, co by bylo vůči tamnímu magistrátu nepříznivé,“ uvádí Erik Tabery (2009). Podle mediálního odborníka Karla Hvížd'aly

¹³ V ČR je celkový počet členů politických stran přibližně 168 000 a ve Švýcarsku cca 377 000, Švýcarsko má ovšem 7,7 milionu obyvatel, zatímco ČR 10,5.

¹⁴ Zákon 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání.

¹⁵ Například Jaromír Soukup ovládá Instinkt, Týden, Profit, Andrej Babiš vlastní nakladatelství Economia (Respekt, Hospodářské noviny).

získávají tito velcí hráči navíc ještě vliv politický, čímž vytvářejí konglomerát, který popírá nezávislost nebo alespoň snahu o nezávislost tisku (Česká média, 14.01.2012).

3.5. DEMOKRACIE V KRIZI

Výše popsané jevy, ať v České republice nebo ve světě, potvrzují, že se stavem současné demokracie, v níž by měla být politika, média a veřejnost v rovnováze, není něco v pořádku. Formální nastavení sice odpovídá demokratickému zřízení, pravidelně se konají volby a zákony garantují svobodu slova i právo na informace, ve skutečnosti je ovšem jeden ze tří zásadních článků oslaben. A je to právě veřejná sféra, která se proměňuje pod tlakem bulvarizace médií, vlivem dalších aktérů bez demokratické legitimacy či nárůstem globální dimenze médií.

Pro určení povahy společnosti je podstatný právě *sociální kapitál*, tedy propojení mezi jednotlivci, míra vzájemnosti a důvěry mezi nimi. Jinými slovy, jaké jsou sousedské vztahy, jak občané participují na lokální politice či v zájmových spolcích a podobně. Jak bylo uvedeno výše, občanská angažovanost stále klesá. V roce 1992 tři čtvrtiny pracujících uvedlo, že „zhroucení komunity“ a „sobectví“ je „vážným“ nebo „extrémně vážným“ problémem Ameriky (Putnam, 2000. Str. 25). A ztráta *občanského ducha* se nutně projevuje i na kvalitě demokracie, protože společnost založená na důvěře je mnohem více efektivní. Výzkumy potvrdily, že státy s vysokým sociálním kapitálem vytvářejí vlády více efektivní a inovativní (Putnam, 2000. Str. 347). A města, která mají institucionalizované sousedské organizace, jsou více činné v navrhování změn, které si jejich občané přejí. Obecně platí, že člověk se musí nejdříve naučit být soused a pak teprve občan. Právě sousedské dialogy jsou základem pro vytváření vlastních názorů a požadavků na vládu. Jsou také obranou proti zneužití či manipulaci politikou svrchu, protože politické informace proudí skrze společenské sítě a jsou jimi diskutovány.

Právě neexistence těchto sítí a sociálních vazeb může nahrávat rozvoji extrémních politických názorů, což dokládají i mnohé studie politické psychologie. Právě individualizace podle německé politické teoretičky Hannah Arendtové byla příčinou vzestupu totalitarismu: „Kořeny totalitního režimu, který svou podstatou překračuje rámec despotie i tyranie, vidím v úpadku a rozkladu národního státu a v anarchickém vzestupu moderní masové společnosti“ (Arendtová, 2002). Právě masová média

individualismus podporují, jelikož jsou zacílena zejména na jednotlivce (či na spotřebitele). Podle Lawrence M. Friedmana tím dochází k rozkladu rodiny a dalších tradičních vazeb, včetně oslabování autority a střední třídy (Friedman, 2005). Tím se dostává většího prostoru nižší třídě, která má větší tendenci se radikalizovat, vyvolává riziko nestability a možnosti převratu. Na toto nebezpečí upozorňuje také český mediální teoretik Karel Hvížd'ala, který tvrdí, že hlavním nedostatkem veřejného prostoru v České republice je neexistence střední třídy, jež je jedním ze stabilizačních faktorů demokracie. Hvížd'ala tvrdí, že „střední třídu u nás nepodařilo vybudovat, sociální nůžky jsou zde velmi otevřené, jsou tu velmi bohatí a pak chudí, proto je nezávislost střední třídy velmi slabá“ (Česká média, 08.01.2012). To potvrzuje i sociolog Jan Keller, který uvádí, že se sice šedesát procent obyvatelstva považuje za střední třídu, do tohoto údaje je ovšem započítáno padesát procent těch, kteří se živí kvalifikovanou manuální prací (Keller, 2006. Str. 48). Friedman z toho tedy vyvozuje, že modernita v čele s masovými médii těmito svými projevy podkopává základy demokracie (Friedman, 2005).

Odlišné vysvětlení toho, proč je demokracie v krizi, nabízí Robert McChesney, který tvrdí, že tento pojem je dnes vykládán v příliš liberálním smyslu, tedy jako soubor individuálních práv a svobod. To je jistě formálně správně, ovšem podle něj to vytváří společnost založenou spíše na kompetitivních vazbách. Počátky datuje s nástupem neoliberální politiky na začátku 80. let, kterou viní právě z podkopávání základů demokracie. Tu chápe jako vládu lidu (rule of the many), jež se těší různým občanským svobodám jako je svoboda slova, vyjadřování či svoboda shromažďování, a jež kontroluje státní moc. Důležitým aspektem je pak individuální blaho, které jde ruku v ruce s blahem celé společnosti a které by se měla v ideálním případě snažit udržovat právě média. Současnou podobu demokracie nazývá kapitalismem, který s demokracií nesouvisí proto, že podporuje individualismus a depolitizaci. A média se na tomto stavu podílejí, poněvadž jsou součástí světa velkých korporací, z čehož vyvozuje, že čím bohatší jsou média, tím chudší je demokracie¹⁶ (McChesney, 2009).

S tezí, že nadbytek liberalismu podkopává demokratické instituce, přišel už Alexis de Tocqueville a navazuje na něj například Benjamin Barber. Krizi liberální demokracie

¹⁶ Netvrdí ovšem, že jsou jediným a výhradním viníkem krize demokracie, ale že podporují řadu jevů, které jsou toho důkazem.

podle něj dokládá to, že se svět díky moderním technologiím stal neuchopitelným a jako další indikátor zmiňuje odcizení občanů a politiky, což v zemi kde jsou volby jediným vyjádřením občanství, znamená úpadek demokracie (Barber, 1984). „Reprezentativní demokracie by tak mohla být nahrazena novou formou demokracie, a sice nedemokracie, která je založena na politice zvláštních zájmů, politice nepopulistického fašismu, politice image skrze televizi a reklamu nebo politice masové společnosti,“ píše Barber.

Steven Barnett si pro účely důkazu nefungující demokracie specifikoval čtyři komponenty efektivní demokracie, jimiž je: uvědomělá veřejnost, která rozumí relevanci diskutovaných záležitostí; nijak nepokřivené a nezkreslené informace; přístup ke kolektivní racionální debatě, ve které mohou občané deliberovat a rozvíjet vlastní argumenty; a konečně podílení se na demokratických institucích, ať už skrze volby, členství ve straně, zájmových skupinách, či pouze účasti na politických akcích na národní nebo lokální úrovni (European Journal of Communication, 1997 12: 193). Co se týká první podmínky, povědomí o politických otázkách klesá a Barnett to odvozuje z průzkumů provedených ve Velké Británii, jež poukázaly na neznalost občanů hlavních představitelů politických stran a jejich kroků. Z mnou provedeného průzkumu rovněž vyplývá, že proti spojení klasických médií a politiky, jež určuje veřejnou agendu, má běžný občan velmi omezenou možnost se prosadit (Půlpánová, 2009). Klesající volební účast a také neochota participace v občanských spolcích je dalším negativním jevem, který dokládá neefektivitu demokracie dle Barnettových podmínek. A podílení se na demokratických institucích účastí na volbách jednou za čtyři roky tomu taktéž neodpovídá.

4. NOVÁ MÉDIA A DEMOKRACIE

4.1. SPECIFIKA NOVÝCH MÉDIÍ

Stejně jako pro Franklina Delano Roosevelta představovalo rádio možnost, jak se napřímo spojit s miliony Američanů napříč celou zemí a stejně jako John F. Kennedy objevil moc a sílu televize, zakoušejí teď politici kouzlo nového média, které jim dovolí nejen oslovovat své voliče, ale dokonce s nimi přímo komunikovat a pružně reagovat na jejich názory a přání. Tím médiem je internet. Na jeho vliv na demokracii, tedy na povahu veřejné sféry a politiky, mají mediální teoretici velmi rozdílné názory. Jeden názorový tábor, nazývejme ho podle terminologie Alinty Thornton (2002), *utopisté*, jsou velmi optimističtí a přikládají internetu silnou demokratizační tendenci. Věří například, že dokáže navrátit veřejnosti jeho kritickou úlohu a obnovit tak koncept silné demokracie. Druhá skupina, *dystopisté*, upozorňují na vlastnosti, díky kterým se vlastně toto nové médium od těch starých příliš neliší, poněvadž je stejně dobře zneužitelné. Podle nich benefity z nových forem elektronické demokracie poplynou opět velmi úzké skupině lidí, která z toho bude mít profit.

Hlavní charakteristikou internetu je, že již není “few-to-many” médiem, ale “many-to-many”, na jeho obsahu se tedy nepodílí jen pár vyvolených, ale právo přispívat do veřejného prostoru má díky moderním technologiím každý. Z pasivního diváka se stává aktivní tvůrce obsahu. Díky tomu je prostředí internetu velmi různorodé a pestré a napomáhá rozvoji a šíření myšlenek či sdělení, podporuje pluralitní pohled na dané téma, umožňuje vytvořit si celkem snadno fundovaný názor za pomoci různých vyhledávačů a překladačů, a to vše velmi rychle a bez časových či teritoriálních omezení. Jeho obecnou vlastností je otevřenost, kdo chce, může si k němu cestu najít. Dokonce i autoritářské vlády mají čím dál větší problém informace v novém síťovém prostředí cenzurovat. Jedinou překážkou může být takzvaná digitální propast, jež některým lidem, ať už kvůli jejich věku nebo sociálnímu statusu, přístup k internetu problematizuje.

V síťovém prostředí částečně odpadá zkreslování reality skrze nastolování agendy či gatekeeping, které byly typické pro klasická média. Tento jev však nelze eliminovat zcela, velké společnosti mohou investovat více peněz do svého zviditelnění, čímž jsou samozřejmě ve výhodě oproti jednotlivcům či malým organizacím, které chtějí přispívat

do veřejné diskuze. Jiná omezení internetu zatím nejsou nijak významná, ačkoliv už tu určité pokusy byly, například v podobě protipirátských zákonů SOPA a PIPA.

Tím, že nová média usnadňují komunikaci, vzniká prostor pro využití těchto technologií pro efektivnější a také levnější zjišťování názorů veřejnosti, tedy pro různé výzkumy veřejného mínění či referenda. O způsobech jejich správného využití ještě odborníci vedou rozsáhlé diskuze, je totiž potřeba zavést takové mechanismy, které by předcházely zneužití a eliminovaly manipulaci. Určité kroky směrem k většímu zapojování internetu pro politické účely ale můžeme pozorovat již od roku 2000, kdy některá města začala nabízet občanům informace o svém fungování na internetu, například byly zřízeny stránky *interaktivní radnice* viceprezidenta Al Gora, které byly velmi populární, Goerge Bush byl prvním prezidentským kandidátem, který publikoval kompletní list svých přispěvatelů na internetu. Předvolební kampaň Baracka Obamy v roce 2008 už se ve velké míře odehrávala ve virtuálním prostoru a dodnes se jeho úřad profiluje jako velmi otevřený. Bílý dům například nabízí službu direkt mail do prezidentské kanceláře a poskytuje informace o vládních programech.

Tato forma komunikace však předpokládá poměrně vyspělého uživatele. Pokud je internet pouze platformou pro střetávání názorů a nikoliv už prostředníkem, který by informace třídil (ač špatně, jak bylo demonstrováno u klasických médií), může se čtenář dostat do područí zpráv, jež jsou publikovány účelově různými zájmovými skupinami. Klasická média také v informační době ztrácí roli jakéhosi pojítka, takže může ještě více docházet k rozvolňování kolektivní identity. Za to může právě nová síťovitá struktura společnosti, která nahradila tu původní hierarchickou. Na negativa této změny upozorňuje sociolog Jan Keller, který tvrdí, že dříve měli lidé větší jistotu na pracovním trhu, protože v síťové struktuře se tyto vztahy uvolnily (Keller, 2006, str. 46). Internet tedy podle něj podněcuje soutěživost, ovšem v tom negativním smyslu, s větším důrazem na konkurenceschopnost a naopak menším na společenskou solidaritu.

Jiní naopak tvrdí, že právě tato struktura je zárukou demokratičnosti a rovnosti podmínek přístupu všech aktérů komunikace, díky čemuž se mohou snadněji vytvářet identity na základě sdílených zájmů, jež mohou přispívat k oživení veřejného prostoru. Počítačový vědec Murray Turoff a socioložka Starr Roxanne Hiltz vytvořili koncepci *síťovitého národa* (network nation), prostoru, ve kterém jsou myšlenky směřovány snadno a demokraticky a ve kterém již není nutné užití jiné síly než té intelektuální

(Kiesler, 2007). Jsou přesvědčeni o tom, že počítačové prostředí může být založeno na vzájemné solidaritě a že umožní lidem organizovat se samostatně bez nějakého vnějšího zásahu ze strany organizace. Podle nich spočívá současný problém v tom, že se občané často cítí znevýhodnění při účasti na politickém procesu, protože nemají přístup ke stejným informacím jako vládní představitelé či obchodní společnosti. Komunikace skrze moderní technologie je pro ně příležitostí, jak tato data získat a zaujmout tak fundované stanovisko ke komplexním tématům.

Utopisté tedy věří v postupný nárůst tzv. *virtuálního sociálního kapitálu* díky moderním technologiím, které utužují sociální vazby mezi jejich uživateli. Podle Howarda Rheingolda může internet vytvářet virtuální komunity, na jejichž základě dojde i k postupné revitalizaci demokracie (Rheingold, 1993. Str. 276). Takové virtuální komunity jsou totiž podle něj více rovnostářské než ty reálné, jelikož digitální forma komunikace redukuje informace o diskutujících, takže nedochází k vytváření předsudků. To prokázaly i některé studie, podle kterých je počítačově zprostředkovaná komunikace méně hierarchická, více participativní, otevřená a méně předpojatá k rozdílným sociálním statusům. Například ženy jsou v takovém diskurzu méně přerušovány (Putnam, 2001. Str. 173). Skupiny by tedy mohly být více heterogenní a lépe odrážet reálné názorové složení občanů, což ovšem zase znesnadňuje konsensus na dané problematice. K tomu směřuje také jedna z výtek dystopistů, a sice že kyberprostor funguje spíše na bázi anarchie či diktatury než demokracie. Naopak výhodu v diverzitě zprostředkované velkým množstvím informací dostupných na internetu a taktéž spolků a hnutí, jejichž součástí se mohou individuálně jednající občané stát, vidí manželé Tofflerovi. Podle nich jsou konflikty v takové společnosti žádoucí, jelikož stimulují konkurenci a soutěž. Podle Tofflerových totiž může být diverzita za určitých sociálních podmínek stavebním materiálem bezpečné a stabilní civilizace. „Odpověď“ spočívá v imaginativních nových strukturách, které by se přizpůsobovaly diverzitě a legitimizovaly ji – v nových institucích, jež by byly citlivé vůči rychle se měnícím potřebám proměnlivých a rychle se množících menšin.“ (Toffler a Toffler, 2001. Str. 94). Nový systém by tak podle nich měl ideálně kombinovat prvky přímé a zastupitelské demokracie a přenášet více odpovědnosti na voliče, kteří by mohli skrze nové instituce a technologie rozhodovat o větším množství úkolů, jež normálně zahrnují volené reprezentanty. Tím by se zmírnila takzvaná *devizní zátěž*, která je již

v současné době neudržitelná a nevyhnutelně spěje k širší demokratické participaci (tamtéž. Str. 104).¹⁷

4.2. VLIV INTERNETU NA PARTICIPACI OBČANŮ

Odborníci, jež věří v pozitivní účinky internetu na demokracii, mluví doslova o *novém věku aténské demokracie* (Rheingold, 1993), o nové éře politického života, jež bude založen na aktivním občanství, které bude moci díky novým technologiím obejít politické strany a také masová média. Ředitel Aspen Institutu orientovaného na vzdělávací a politické studie vidí pozitiva internetu ve „větších příležitostech pro sebenaplnění, více participativní vládu, která slouží občanům spravedlivě a správně, smysluplné využití celoživotního vzdělávání, posílení komunit, efektivnější trhy a sociální služby“ (European Journal of Communication, 1997 12. Str. 193).¹⁸ Při tom tato vize není nereálná. Na internetových stránkách příslušných úřadů, knihoven a veškerých veřejných institucí mohou být zpřístupněny různé vládní dokumenty, právní normy či informační systémy provozované státní správou. Občané by se také touto cestou mohli spolupodílet na přípravě nebo alespoň připomínkování zákonů, zanechávat zde své podněty či diskutovat o veřejných otázkách. Dalšími způsoby účinnějšího informování občanů jsou tzv. mailinglisty, tedy pravidelné zasílání emailů o změnách na radnici nebo vystavování úřední desky na internetu. E-demokracii vyhodnotila Komise Evropské unie jako vhodný prostředek demokratické praxe a participace, jež může přispět k větší transparentnosti a odpovědnosti demokratických institucí a obnovit klesající zájem o politické dění (Council of Europe, 2008).

Kroky k většímu zapojení občanů už podnikla řada měst a institucí. Američané mohou například využít možnosti přímo oslovit svého prezidenta skrze program *Ask Barack Obama*. Po událostech v Egyptě byl na Youtube spuštěn kanál *Egypt talks*, jehož prostřednictvím mohou občané klást otázky politikům a podle počtu hlasů přidělených jednotlivým dotazům pak na ně skutečně politici odpovídají. Na podobné bázi funguje v České republice třeba pořad Hyde park, občané se mohou prostřednictvím sociálních

¹⁷ Čím náročnější rozhodnutí se mají uskutečnit, tím se politická devizní zátěž zvětšuje a tím dochází k širší demokratizaci. V historii k tomu došlo již v souvislosti s rozvojem industriální společnosti, jež nabírala na váze, takže k jejímu zvládnutí bylo nutné přibrat pomocníky pocházející z řad střední třídy, která byla postupně například rozšiřováním volebního práva vháněna do politické arény.

¹⁸ Overall, our vision is one of greater opportunity for self-fulfilment, more participatory government that serves all of its citizens equitably and well, meaningful opportunities for lifelong learning, enhancement of communities, and more efficient markets and social services.

sítí či telefonicky ptát na různé záležitosti hostů sedících ve studiu České televize. Systém otevřených radnic praktikují některá americká města, například v Santa Monice byly všem občanům zpřístupněny veškeré informace o politice města, aby se mohli účastnit diskuze, ve Filadelfii vznikl obdobný portál pojmenovaný *Sousedství online* (New Media & Society, 1999). Největší občanskou sítí v Evropě je projekt *Digitální město* spuštěné v Amsterdamu, kde bylo už v roce 1997 registrovaných pětadvacet tisíc uživatelů, kteří navštěvovali tyto stránky minimálně jednou týdně.

Na podporu rozvoje participativních prvků v politice a přímé demokracie vznikla také řada organizací. Jednou z nich je například hnutí *Americká řešení pro ovládnutí budoucnosti* (American Solutions for Winning the Future) amerického republikánského poslance Newta Gingriche. Tato síť organizací vybízela občany k aktivitě a k společnému řešení krize americké společnosti. Napříč Amerikou uspořádali více než 2000 workshopů aktivizujících dobrovolníky na státní, federální i lokální úrovni.¹⁹ K většímu zapojení občanů také vybízela republikánská *Smlouva s Amerikou* (Contract with America), schválená v roce 1994. Jedním z bodů se jeho republikánští signatáři zavazují k jednání výborů otevřených veřejnosti, transparentní debatě nad zákony či jejich okamžité podrobení veřejné inspekci. Na jednodenní deliberativní konference *Městská setkání 21. Století* se zaměřuje též společnost AmericaSpeaks. Ta po událostech 11. září 2001 kupříkladu provedla výzkum zjišťující názory občanů na to, co si počít s plochou GrandZero. Ačkoliv výsledky neměly reálný politický vliv, silný odpor Američanů proti jakékoliv zástavbě této plochy zabránil přidělení stavebního povolení investorům.

Dalším často uváděným příkladem zapojení veřejnosti do rozhodování je veřejné rozpočtování ve městě Porto Alegre v Brazílii. Občanům je zde svěřeno určité procento z rozpočtu města, s nímž mohou nakládat podle svého uvážení. Účastnit se může kdokoli. Zároveň se konají tematické sněmy zaměřené na různé problematiky, které jsou řešeny na úrovni jednotlivých okrsků. Občanům jsou k dispozici odborní poradci a školitelé, kteří pro ně pořádají speciální informační schůze. Výsledné projekty městských rad sice podléhají schválení starostou, zatím ovšem nikdy nebyly odmítnuty. Výsledkem této praxe je zlepšení životních podmínek obyvatel Porta Allegre, počet škol se zvýšil trojnásobně a došlo také ke snížení korupčních praktik. Stále se také zvyšuje

¹⁹ Organizace zanikla v červnu 2011 po odchodu Gingriche kvůli účasti na prezidentských volbách.

počet participujících, v roce 1991 jich bylo čtyři tisíce (město má milion a půl obyvatel), v roce 1998 o deset tisíc více a v roce 2004 jejich počet dosáhl padesáti tisíc. Participativní model zde také oživil občanský život – aktivity v kulturní a sousedské oblasti se během panácti let zdvojnásobily. Je ovšem nutné doplnit, že ne vždy funguje participativní model jako v tomto městě. Podobný projekt veřejného rozpočtování neuspěl v San Juan de Miraflores v Peru. Uváděným důvodem byla zejména nedůvěra občanů v možnou změnu, takže se realizace participativní politiky zvrhla v politikaření a korupční jednání. Politolog Fareed Zakaria zase dává za příklad situaci v Kalifornii, kde podle něj třicetiletý experiment s možností občanů vyjadřovat se k vládní politice vedl v řadě oblastí k ochromení vlády, formulování protichůdných požadavků, chybějící celkové strategii a k údajnému chaosu v tamějším politickém systému (Lupa.cz, 14.03.2008).

Jedním z důležitých předpokladů úspěchu participativního modelu je kromě samotného způsobu provedení, jako je snadná dostupnost internetu veřejnosti spolu s nabídkou školení v oblasti nových médií, také role prosazovatelů těchto aktivit, tedy představitelů města a zároveň nezávislých občanských sítí, které se těší důvěře místních občanů. Když byl do různých regionů Itálie implementován jeden politický model, praktické výstupy jeho fungování byly velmi odlišné, přičemž velmi malou roli hrála ideologie politických stran či prosperita oblasti, společenská stabilita či politická harmonie. Co o úspěchu politického modelu rozhodovalo, byla občanská angažovanost, tedy volební účast, čtenost novin či členství ve společenských organizacích. Nejlépe se podařilo implementovat požadovaný demokratický systém do společnosti, která byla solidární, participativní a integrální, tedy tam, kde byly historické kořeny občanské komunity hluboké (Putnam, 2000. Str. 345). Předběžné výzkumy také potvrdily, že státy s vysokým sociálním kapitálem vytvářejí vlády více efektivní a inovativní (tamtéž. Str. 347).

4.3. PODMÍNKY VYUŽITÍ INTERNETU PRO PARTICIPACI

Aby internet mohl být využit jako ideální prostředek nové participativní demokracie, musel by se vypořádat s řadou problémů. Některé už byly naznačeny v jeho obecných vlastnostech, jedná se zejména o dostupnost informací, možnost dominance klasických médií, respektive mediálních společností internetovému prostoru, nemožnost usměrňovat obrovský objem informací, díky čemuž vzniká prostor pro firmy, které mají

dostatek finančních prostředků pro sebezviditelnění. V internetovém systému se nepočítá s rolí médií jakožto prostředníka, tudíž není nikdo, kdo by tyto informace ze strany korporací ověřoval a případně vyvracel. Aby měla nová média skutečný dopad, musejí být také přístupná všem bez rozdílu. Fungování interaktivních radnic bylo tudíž podmíněno vybudováním sítě veřejně přístupných míst, kterých mohli využívat lidé, kteří nedisponují internetovým připojením. Další komplikací je takzvaná *digitální propast*, tedy různé nerovnosti mezi jednotlivci, skupinami či státy (v globálním měřítku) vzniklé užíváním informací a moderních technologií. Putnam uvádí, že uživatelé internetu jsou převážně mladí, vzdělaní, vysoko- příjmoví bílí muži (Putnam, 2000. Str. 174). Podle studie Census Bureau z roku 1997 jsou poslední „nepřipojení“ venkovská chudina, městské rasové menšiny a mladé ženy samoživitelky s dětmi. Zatímco tedy v Americe připadne šest počítačů na deset občanů, v Indii je to tisíc občanů na stejný počet počítačů. K internetu zde nemá přístup přes 70% obyvatel (BBC News, 28.10.2003). Podle reportu Henleyho centra (1995) je to právě příjem, který má vliv na připojení občanů k internetu: „Od té doby, co to vypadá, že přístup k informačním dálnicím budoucnosti nebude úplně volný, ekonomická nerovnost bude pravděpodobně nerovnoměrně odražena ve vzrůstajícím nepoměru v přístupu k novým technologiím a médiím. Skutečně, ekonomická a technologická propast uvnitř společnosti se zřejmě bude vzájemně posilovat“ (European Journal of Communication, 1997 12. Str. 193).²⁰ Na digitální propast mají vliv také další faktory jako je věk, pohlaví či zaměstnání, Henley centrum vyčíslilo počet ‚technofobů‘ na 28% populace, zatímco příznivců technologií je 24% (tamtéž). Podle McChesneyho pak může pár těch, kteří novým technologiím skutečně rozumějí dělat rozhodnutí za ty méně kvalifikované (McChesney, 1999. Str. 145). Větší zastoupení některých společenských skupin na rozhodovacím procesu by pak byl v rozporu s demokratickými principy rovnosti. Otázkou je, zda se v průběhu času bude tato propast snižovat, stejně jako narůstal počet uživatelů starých médií, tedy rádia a televize.

Další neznámou je, zda mají občané vůbec zájem využívat potenciálu nových médií. Nelze očekávat, že se přetrvávající společenská apatie a cynismus vůči politice odbourá pouze s nástupem nových médií. Podle výzkumu Pew Research Center (1998) se totiž

²⁰ „Since access to the information superhighways of the future is not going to be toll-free, economic inequality is likely to be disproportionately mirrored in growing disparities of access to new technology and media. Indeed, the economic divide and the technological divide within society are likely to become mutually reinforcing.“

veřejné otázky dokonce staly s nástupem internetu relativně méně zajímavé. A pro uživatele internetu také platí, že jsou nejméně občansky aktivní (Putnam, 2000. Str. 221). Zpřístupnění nových technologií tedy nutně neznamená, že občané této možnosti využijí. A pokud jí využijí, zda bude mít dostatečnou váhu. Je totiž daleko jednodušší odeslat email nežli napsat dopis, snazší sehnat tisíc podpisů v elektronické petici než přesvědčovat lidi na ulici. To je důvodem, proč například narůstá počet přispěvatelů politickým stranám, poněvadž je dnes velmi jednoduché skrze internetové bankovníctví určitý obnos na účet preferované politické strany. Na druhou stranu ovšem klesá dobrovolná podpůrná činnost politickým stranám, jak již bylo uvedeno výše. Klesající náročnost zapojení občanů vlivem technologického pokroku tedy nemůžeme přímou úměrou spojit s rostoucí politickou participací. „Pokud vnímáme politiku jako průmysl, můžeme se těšit z její nové efektivity, jež šetří práci, pokud ovšem přemýšlíme nad politikou jako nad politickou deliberací, vynechat z ní občany by znamenalo přijít o celou pointu“ (Putnam, 2000. Str. 40).²¹

4.4. SNAHY O RESTRIKCE INTERNETU

Právě instituce, které by mohly maximalizovat demokratický potenciál nových médií, společnosti, které by tyto aktivity mohly financovat, pravděpodobněji upřednostní ekonomické výhody nad těmi politickými – právě to je nejčastější výtka autorů, kteří novým technologiím nepřikládají tak silný, či dokonce vůbec žádný demokratizační potenciál. Od rozvoje internetu založeného na volném trhu si například mediální teoretici slibovali zvýšení konkurence (například skrze digitalizaci televize), čímž se měla snížit potřeba dalších distribučních sítí, které jsou koncentrované v rukou pár největších mediálních gigantů,²² a otevřít se prostor novým a malým hráčům tak, aby se téměř každý mohl podílet na poskytování obsahu na internetu. Důsledkem mělo být rozbití mediálního oligopolu a omezení vlivu magnátů. Takto optimisticky nahlížela na přínos internetu řada autorů, jmenujme například Noreenu Hertzovou, která největší prostor pro vyjádření občanů spatřuje v e-aktivismu a dokládá to velkou návštěvností stránek zaměřených proti velkým korporacím (Hertzová, 2003). Naproti ní však stojí tací jako Robert McChesney, který v nástupu internetu nevidí žádnou změnu, naopak uvádí příklady, kdy se monopolní či oligopolní fungování systému tímto ještě

²¹ „If we think of politics as an industry, we might delight in its new ‚labour-saving efficiency‘, but if we think of politics as democratic deliberation, to leave people out is to miss the whole point of the exercise.“

²² Celosvětově ovládá mediální trh osm amerických společností (Viacom, Time Warner, News Corporations) a jedna německá (Bertelsmann). (McChesney, 1999)

prohlubuje.²³ Svou ekonomickou i politickou mocí, již velké mediální koncerny disponují, mohou *umlčet* nezávislá fóra, kterým chybí dostatečné finance k tomu, aby se na tomto trhu prosadily. Na to, že tok informací bude postupem času ovládat pár mocných konglomerátů, upozorňuje také profesor Granville Williams (1994): „Neregulované vlastnictví a kontrola povede k zužování možností a eliminaci diverzity v médiích na lokální, regionální i národní úrovni. ... Dokud nebudou řádně regulovaná, dálnice zrodí informační aristokracii spíše než digitální demokracii (European Journal of Communication, 1997 12. Str. 193).²⁴

4.4.1. KOMERČNÍ CENZURA

Naopak mediální společnosti disponují velmi účinnými prostředky, jak dosáhnout svého cíle, tedy zlepšení podmínek podnikání.²⁵ Některé příklady jsem uvedla již u případu klasických médií (například ovlivňování legislativy britské vlády ze strany Ruperta Murdocha a jeho News Corporations), v oblasti internetu tomu není jinak. McChesney uvádí, že o komercializaci internetu se velmi zasazovala Clintonova administrativa pod záminkou, že jde o řešení stimulující ekonomický růst (McChesney, 1999. Str. 132). I v nedávné době jsme mohli sledovat snahy zábavního průmyslu prosadit bez jakékoli předchozí diskuze či účasti veřejnosti jimi vytvořené zákony SOPA, PIPA či ACTA, jež směřovaly k regulaci nebo spíše cenzuře internetu.

Původní myšlenkou ACTA je mezinárodní ochrana duševního vlastnictví, jež by měla zabránit padělání produktů a značek, bojovat proti falešným kopiím nebo zneužívání obchodních značek, podporovat umělce a novináře. Problémem je, že ACTA nedefinuje, co znamená duševní vlastnictví, což může být v podstatě jakákoliv myšlenka či nápad. Ovšem za jeho porušení hrozí přísné tresty. Provozovatelé serverů, jež by byli za sdílení obsah odpovědní, by tak byli nuceni přispěvkou cenzurovat, pokud by se v nich objevila byť jedna věta shodná s větou podléhající autorským právům. Aby

²³ Uvádí příklad rozšíření kabelové televize, která měla přinést divákům větší výběr pořadů. Stalo se ovšem pouze to, že se rozšířilo pole působnosti inzerentů, kteří mohou využít svého vlivu a požadovat větší prostor či roli na těchto kanálech, čímž se tedy ještě umocnila komercializace médií (McChesney, 1999).

²⁴ „Unrestricted ownership and control will lead to a narrowing of choice and the elimination of diversity in media at a local, regional and national level. ... Unless properly regulated, the superhighway will deliver an information aristocracy either than a digital democracy.“

²⁵ V roce 1998 Timesy uveřejnily, že vláda ročně platí 125 bilionů dolarů na „corporate welfare“, primárně několika stovkám velkých korporací. Také uvedly, že jen velmi málo z těchto výdajů by mohlo být ospravedlněno veřejným zájmem (McChesney, 1999. Str. 142. Cit. Donald L. Bartlett and James B. Steele, „Corporate Welfare“, Time, Nov.9, 1998, pp. 36-54).

se tedy předešlo šíření chráněného obsahu, umožňuje ACTA rozsáhlé monitorování soukromého obsahu, včetně veškerých datových toků přijímaných i vydávaných z osobního počítače (třeba odeslání části chráněného článku či mp3), což představuje obrovský zásah do osobní svobody a výrazné omezení komunikačních kanálů.

Namítnout by se dalo, že tato opatření povedou k větší ochraně umělců. Zrušení či cenzura sdílecích serverů (jako například již zaniklého Megauploadu) ovšem zužuje prostor i šíření nezávislé tvorby, tedy umělcům, jež by se rozhodli neupsat se jedné z velkých nahrávacích společností. Jedním z názorů, proč vydavatelské domy poslali svou armádu lobbistů na politiky, aby omezili internet a možnost distribuce autorských práv je, že sdílecí servery by je mohly pomalu nahradit.²⁶ Tyto stránky navíc umožňovaly sdílení informací, které by občané třeba běžnou mediální cestou nezískali (vinou právě zmíněného oligopolu), televize, ani ta internetová, nemá takový rozsah a ani zájem na tom, aby pokryla veškeré možné oblasti. Argument, že se v mediálním obsahu odráží poptávka, se totiž rozporuje právě s oligopolním nastavením. Proč by společnosti investovaly do nových netradičních pořadů, pokud občan stejně nemá jinou alternativu? Zákony SOPA, PIPA či ACTA lze oproti oficiální verzi boje proti internetovému pirátství vykládat též jako snahu o omezení informačních toků ve společnosti. To potvrzuje i zkušenost Gaba Newella, ředitele společnosti Valve Corporation, který říká, že lidé neváhají si za obsah připlatit, pokud je kvalitní a podle jejich představ (Youtube, 20.07.2009). Jenže v tomto případě neexistuje ani legální distributor, kterému by se dalo zaplatit (Pctuning, 27.01.2012). A do třetice, možnost vyhledat si obsah, který občana skutečně zajímá, podporuje také jeho občanskou angažovanost.²⁷

4.4.2. AUTORITÁŘSKÁ CENZURA

I internetová oblast je terčem cenzury – ať už té výše popsané či klasické, autoritářské. Nedemokratické režimy však musejí díky technologickému pokroku vyvíjet čím dál tím větší snahu k restrikcím tak širokého a heterogenního prostoru, jakým internet bezesporu je. Otázkou je, zda je to vůbec žádoucí, poněvadž internet tvoří důležitou

²⁶ Michal Rybka ve svém článku uvádí, že Megaupload měl v plánu začít nabízet legální obsah s tím, že by si nechával 10% provize a umělcům dával 90%, zatímco u tradičních vydavatelů je to téměř naopak (Pctuning, 27.01.2012).

²⁷ Uživatelé internetu jako takoví jsou obecně sice nejméně občansky aktivní, ovšem informace šířené prostřednictvím internetu jsou využitelné pro zvýšení občanské angažovanosti u uživatelů jiných médií.

součást ekonomiky.²⁸ Vlády se o to nicméně snaží čím intenzivněji, čím většího významu internet celospolečensky nabývá (Cyber Law Journal, 28.10.2008).

Vlády mohou zakázat přístup k internetu plošně, jako je tomu například v KLDL (až na několik málo výjimek z nejvyšších politických pater). Obdobná situace je také na Kubě, kde mají přístup k internetu pouze dvě procenta obyvatel, ti ostatní musejí využívat speciálních budek na ulici, kde se ale navíc dostanou pouze na stránky přísně vymezené vládou (GoodNews, 20.10.2008). Přístup k internetu může být také částečně omezený, celkem je podle Reportérů bez hranic na světě okolo 2600 cenzurovaných webových míst (Reporters Without Borders, 29.03.2012). Asi nejsofistikovanější systém internetové cenzury můžeme nalézt v Číně²⁹, kde jsou filtrovány stránky podle různých hesel. Takže slova jako *demokracie*, *Dalajláma* či *nezávislost Tibetu* si občan prostřednictvím tamního Googlu nevyhledá. Čína se také „pyšní“ prvenstvím v počtu novinářů zadržených na základě jejich aktivity na internetu. Situace se začala mírně zlepšovat od začátku roku 2010, což souviselo s rozmachem alternativního zdroje zpráv, tzv. mikroblogů. A skutečně, podle dostupné literatury i případových studií, internet zvyšuje demokracii v Číně. Podle politologů Wanga a Batese se „čínský online prostor chová jako veřejná sféra, jež dovoluje běžným občanům diskutovat věci veřejné. Pokud je veřejné mínění dostatečně silné, může ovlivnit veřejnou politiku, která zohlední reálný veřejný zájem. Toto je velký krok ve vývoji čínské demokracie“ (Wang a Bates, 2008).³⁰ Internetové aktivisty pak ještě více povzbudila role, kterou sehrály sociální sítě při Arabském jaru. To už bylo ovšem příliš, takže čínští internetoví lídři na základě toho implementovali v listopadu 2011 vládní direktiva na sledování internetu a osočili čínský twitter ze „špatného vlivu na společnost“ (Reporters Without Borders, 12.03.2012). Od poloviny března roku 2012 bylo čínskou vládou odstraněno více než dvě stě tisíc příspěvků na různých blozích (Reporters Without Borders, 13.04.2012). V tuto dobu také začala platit nová pravidla pro bloggery, kteří nyní musejí při registraci uvádět svá pravá jména a telefonní čísla, jinak jim je odepřen přístup nebo zrušen účet (Reporters Without Borders, 16.03.2012). Internetový prostor je ovšem obrovský a aktivita jeho uživatelů nekontrolovatelná, takže mohou velmi rychle vznikat nové, alternativní

²⁸ Například ve Velké Británii tvoří 5 procent hrubého domácího produktu (Euroskop.cz, 28.11.2011).

²⁹ Čína je podle indexu svobody médií na 174. místě ze 179 zemí zkoumaných v letech 2011 až 2012 (Reporters Without Borders, 16.03.2012).

³⁰ Chinese online space is acting as a public sphere that allows ordinary citizens to discuss public affairs. When the public opinion is strong enough, it can influence public policies to ensure that they reflect and match real public interests. This is a big step in the progress of democracy in China.

platformy. Egyptským aktivistům trvalo pouhé tři dny, než vynalezli způsob, jak vypouštět informace ze země a umisťovat je na sociální sítě poté, co egyptská vláda v reakci na protesty odpojila celou zemi od internetu a mobilních sítí (Cottle, 2011).

Samozřejmě také existují určité druhy cenzury, které jsou pochopitelné a mají naopak chránit demokratickou společnost. V Německu a ve Francii jsou například blokovány stránky, jež hanily holocaust. Na první pohled to samozřejmě působí pozitivně, ovšem otázkou zůstává, jak velký by měl takový zásah ze strany státu do liberálních práv být. Neměla by takovou roli například sehrávat rodina? Protože pokud člověk bude chtít, tak se k nelegálnímu obsahu stejně nějakými prostředky dostane a naopak třeba publikování knihy *Mein Kampf* může vést k diskuzi o ní a k jejímu následnému racionálnímu odmítnutí. Materiály uveřejněné na WikiLeaks navíc dokládají, že například Austrálie, Finsko či Dánsko zneužívají dětské pornografie k cenzuře legitimních stránek (KoreaITTimes, 10.08.2009).

4.5. VÝZNAM SOCIÁLNÍCH SÍTÍ

Sociální média dala vzniknout prostoru, ve kterém spolu mohou lidé komunikovat a vzájemně interagovat. Stejně jako u internetu mají tyto kanály své příznivce i odpůrce. Utopisté tvrdí, že sociální média přispívají k revitalizaci občanských hodnot: „Každodenní konverzace a družnost se skrze nová sociální média zrodily, aby daly vzniknout momentům společenského propojení a interakce, ve které identity a zájmy, práva a povinnosti mohou být definovány a vykonávány, a mohou dokonce produkovat nové formy chování občanské společnosti nad rámec virtuálního světa“ (Cottle, 2011).³¹ A taktéž tvrdí, že tyto platformy mohou občany motivovat k vyšší politické participaci: „Nová sociální média pomáhají vznikat novému prostoru společenské inkluzivity, skupinového přijetí a pluralizované participace stejně jako různé formy politické konverzace a zapojení“ (Dahlgren, 2009).³² Dystopisté kontrují tím, že v prostředí sociálních sítí sice probíhá živá diskuze, nicméně nad tématy, které jsou banální až hloupé, tedy nijak přínosné pro demokracii. Výzkumy této oblasti a jejího vlivu na demokracii jsou zatím velmi omezené, v souvislosti s událostmi nedávného arabského

³¹ „This everyday conversation and conviviality entered into via new social media helps to instantiate moments of social connectedness and interaction in which identities and interests, rights and responsibilities can become recognized and performed and may even produce new templates for the conduct of civil society beyond the virtual World.“

³² „New social media help to bring into being a new space for social inclusivity, group recognition and pluralized participation as well as different forms of political conversation and engagement.“

jara však vzniklo několik dílčích studií, na kterých lze některé sociální jevy a jejich dopady demonstrovat.

4.5.1. PŘÍPAD ARABSKÉHO JARA

Situace byla samozřejmě odlišná v různých severoafrických státech i na Blízkém Východě, nicméně společným jmenovatelem bylo to, že se v době protestů více než zdvojnásobil počet uživatelů facebooku v daných zemích od ledna do března roku 2011 v porovnání se stejným obdobím předchozího roku (Euroskop.cz, 28.11.2011).³³ Z výzkumu, provedeného s ročním odstupem, který analyzoval více než tisíc rozhovorů s demonstranty po Mubarakově rezignaci (vzorek respondentů nemusí tedy být plně reprezentativní, jelikož byl pořízen ještě v poměrně turbulentní době) vyplývá, že zhruba polovina z účastníků na demonstracích měla účet na facebooku, který aktivně využívala pro debaty o protestech a uveřejňování pořízených videí a fotografií.³⁴ Na druhou stranu se téměř polovina dotázaných poprvé dozvěděla o protestech z komunikace tváří v tvář. Nicméně autoři tohoto projektu došli k závěru, že „v případě protestů v Egyptě se zdá, že sociální sítě, často zprostředkované skrze nové online platformy v rodící se veřejné sféře „na síti“, hrály zásadní roli. Vysoká úroveň produkování a šíření mediálního obsahu, jež přiznala zhruba polovina vzorku, dokládá, že začalo být obtížné potlačit informace o protestech“ (Journalist's Resource, 20.03.2012).

Ke stejnému závěru došel i profesor komunikace na Washingtonské univerzitě Philip N. Howard, který zkoumal miliony tweetů, videí na Youtube a příspěvků na blozích. Podle něj „sociální média hrála centrální roli v utváření politických debat během Arabského jara. ...[Důkazy] prokazují, že sociální média byla nositelem poselství o svobodě a demokracii napříč Severní Afrikou a na Blízkém Východě a přivila tak naději na úspěch politického převratu“ (Social Capital Blog, 26.01.2011).³⁵ To potvrzuje i jeden z lídrů egyptské revoluce, který uvedl, že „používají facebook, aby organizovali, kde se

³³ V arabském světě (v severní Africe a na Blízkém Východě) mělo v dubnu 2011 facebook 677 milionů uživatelů a Twitter 250 milionů (Arab Social Media Report, 2011).

³⁴ Plně byl facebook využíván zhruba čtvrtinou respondentů, na druhém místě byly s odstupem telefony (15%). Tato dvě média se přitom vzájemně nevylučují, 72% respondentů užívalo obě zároveň. Pouze 5% užívalo Twitter.

³⁵ “Social media played a central role in shaping political debates in the Arab Spring. ...[The evidence] suggests that social media carried a cascade of messages about freedom and democracy across North Africa and the Middle East, and helped raise expectations for the success of political uprising.”

sejdou, twitter, aby komunikovali a youtube, aby vyprávěli svůj příběh“ (Euroskop.cz, 28.11.2011). Podle výzkumu provedeného Dubai School of Government, jež v březnu 2011 skrze facebook nasbíral informace od 126 uživatelů z Egypta a 105 z Tuniska, se přibližně 31% příspěvků uveřejněných na této sociální síti zabývalo šířením povědomí o občanském hnutí, dalších 33% byla osvěta pro zahraničí, 22% organizovalo lidi k akci a méně než 15% zpovídaných uvedlo, že byl v této době facebook užíván pro zábavu (Arab Social Media Report, 2011). Následné celostátní odpojení od internetu v Egyptě vedlo podle 56% vzorku k větší mobilizaci lidí a k hledání více kreativních cest, jak plánovat demonstrace (tamtéž).

Názory odborníků na roli internetu v *Arabském jaru* se liší. Shodují se v tom, že sociální média sehrála zásadní roli v mobilizaci, utváření názorů a motivaci ke změně. Internet posloužil tedy spíše jako nástroj, který občané nesvobodných zemí dokázali dobře využít. Zastáncem tohoto názoru je například Evgeny Morozov, odborník na politické a sociální důsledky technologií, který tvrdí, že internet byl v tomto případě dobře využit revolucionáři, ale že nijak výrazně nepřispěl k radikalizaci těch pasivnějších občanů. Internet podle něj sám o sobě k sociální změně nestačí, je třeba dlouhodobého úsilí a zapojení politických institucí a reformních hnutí (The Guardian, 07.03.2011). Kanadský novinář Malcolm Gladwell zastává obdobný názor, ovšem s důrazem na kmenové organizace. Internet vidí jako efektivní nástroj politické změny, individualizované jedince ovšem musí spojovat nějaká vyšší autorita. A tak tomu podle něj bylo i v případě Arabského jara, protože se již před protesty konaly semináře pro internetové aktivisty například na téma cenzura, jež byly pořádány organizacemi typu Open Society Foundation, o kterých ovšem nebylo nikde zmínky kvůli bezpečnosti jeho účastníků (The Guardian, 07.03.2011).³⁶ A právě takové podněty zvenčí podle něj dodaly odvahu organizátorům protestů, poskytly jim návod a impuls k akci, nešlo tedy o pouhý aktivismus jednotlivců na síti. Dokládá též, že se revoluce šířila snadněji do měst, kde byla vytvořena *centra hnutí*, tedy skupiny lidí, kteří již měli určitou představu o aktivismu, ať už teoretickou či praktickou.

Politolog Fareed Zakaria je zřejmě vůči roli sociálních médií nejskeptičtější a upozorňuje na to, že protestující se mohli organizovat i jinými způsoby. Dokládá to na příkladu Východního Německa, které se dokázalo vzchopit k akci v době, kdy pouze

³⁶ Jeden příklad za všechny, v září 2010 Google svolal řadu blogerů z regionu na konferenci o svobodě vyjadřování, jež se konala v Budapešti.

13% občanů mělo klasický telefon (Social Capital Blog, 26.01.2011). A dodává, že arabské jaro se odehrávalo v zemích s nízkým počtem lidí připojených k internetu. Faktem je, že například v Egyptě má přístup k internetu pouze jedna čtvrtina občanů. Jeho obsah je sice nefiltrovaný a přístup neomezený, nicméně cena za připojení je v zemích jako je Maroko, Alžírsko či Libye tak vysoká, že si jej mohla dovolit pouze užší skupina lidí (Hofheinz, 2005).

Co se týká klasických médií v tomto případě, jejich role byla spíše kontraproduktivní. Západní deníky a televize zareagovaly na počátky revolucí dost rozpačitě, poněvadž podle některých byla zvyklá informovat o dění v této oblasti v souladu s politickými preferencemi (Cottle, 2011). Například i britská BBC odvysílala dokument o jarním povstání v Egyptě, který pro ni natočila londýnská agentura FBC, která byla současně placena za PR práci pro režim bývalého diktátora Husního Mubaraka. Na úkor dodržování lidských práv tedy média reportovala spíše o mezivládních a armádních obchodech s těmito zeměmi, především tedy se svým spojencem na Blízkém Východě, Egyptem: „Teprve když byl politický efekt protestů na dosah a demise režimů, jako například toho Mubarakova v Egyptě, byla předvídatelná, začaly se oficiální prohlášení posouvat směrem k větší podpoře demonstrantů a jejich občanských práv a legitimních nárokům na demokracii“ (Cottle, 2011).³⁷

4.6. MOBILIZAČNÍ POTENCIÁL NOVÝCH MÉDIÍ

Z uvedeného příkladu vyplývá, že sociální sítě jsou platformy založené na *slabých společenských vazbách*, v čemž je zároveň jejich síla, protože ne naši přátelé, nýbrž naši známí, jsou pro nás největším zdrojem nových myšlenek a informací (The New Yorker, 04.10.2010). To s obrovskou účinností podporuje inovaci a pokrok a otevírá prostor informacím. Tyto struktury jsou díky neexistenci autority a hierarchie velmi adaptabilní, ale velmi zřídka vedou k *rizikovému aktivismu*, protože jsou založeny na konfliktu a nemohou tudíž rozhodovat strategicky. „Aktivismus na Facebooku nespočívá v motivování lidí učinit velkou obětí, ale v tom, že motivuje lidi dělat věci, které běžně dělají, když nejsou dostatečně motivováni se obětovat“ (The New Yorker,

³⁷ „Only as the political efficacy of the protests was grasped and the demise of the regimes such as Mubarak's in Egypt anticipated, did official pronouncements begin to move toward a more supportive position toward the demonstrators, their civil rights and legitimate claims for democracy.“

04.10.2010).³⁸ Zjednodušeně řečeno, sociální sítě usnadňují aktivistům se vyjádřit, ale znesnadňují těmto vyjádřením mít větší význam, protože je přeci jen velký rozdíl v tom, dát na facebooku „like“ a jít do ulic riskovat svůj život při střetu s armádou.

Rozhodujícím faktorem tedy stále zůstává mezilidská vazba. Revoluční akce, které působí na první pohled spontánně, jsou ve svém jádru stejně založené na ujištění přátel, že se demonstrace taktéž zúčastní, nehledě na to, kolik příznivců na facebooku akce má. Do popředí tedy znovu vyvstává důležitost sociálních, ať už sousedských nebo zájmových, vazeb. Právě tyto kruhy mohou být zdrojem důvěry, ale také přirozené autority, která je v anarchickém prostředí jako je internet nulová. Důvody, proč se lidé nakonec rozhodli vyjít do ulic, byly mnohem komplexnější a nelze je pouze redukovat na nástroj, který k tomu využili. Vysvětlovat revoluce jen z pohledu technického pokroku médií je velmi zjednodušené a většinou důsledkem porevoluční euforie, která za čas opadne. Stejně tomu bylo například po bolševické revoluci v roce 1917, jež měla být důsledkem využívání telegrafu, iránské revoluci, které posloužil rekordér, či po domnělé roli faxu v revolučním roce 1989.

Nelze tedy jednoznačně říci, že by internet jako médium samo o sobě měl silný demokratizační potenciál. Jedná se spíše o aktuální prostředek, který je snadno použitelný a relativně všem dostupný. Záleží ovšem, kdo a jak tento nástroj využije, vytvoření vhodných institucí na jeho podporu z něj může vytvořit velmi silného aktivátora veřejnosti a akcelérátora celospolečenského dění. Jeho výhodou totiž je díky jeho anarchické struktuře velmi malá možnost cenzury ze strany vlád. Za určitých předpokladů by tedy mohl být i velmi účinným nástrojem politické participace. Jedním z nich je právě podmínka občanské angažovanosti, jak bylo ukázáno na příkladu účinnosti implementace participativního systému v Itálii či na větší rychlosti šíření revoluce skrze už předem vytvořená centra občanského aktivismu. Zásadní podmínkou pro zlepšení celkového společenského i politického klimatu je tudíž obnovení sociálních vazeb odspodu. Lokální spolky by pak mohly díky internetu a sociálním médiím spolupracovat a získávat zkušenosti od svých protějšků v zahraničí a posunout tak tento diskurs na globální úroveň.

³⁸ „Facebook activism succeeds not by motivating people to make a real sacrifice but by motivating them to do the things that people do when they are not motivated enough to make a real sacrifice.“

5. ROLE GLOBALIZACE

5.1. DEFINICE GLOBALIZACE

Z debaty o současné povaze médií, veřejné sféry a politiky nelze vynechat fenomén globalizace, který do těchto procesů zasahuje velmi významně a ponouká k zamyšlení nad novou formou demokratického modus vivendi, možného právě díky působení nových médií, jež nejsou závislá na časovém či prostorovém omezení. Poté co tedy byla tištěná média podmínkou národního státu jako principu kolektivní akce (Anderson, 1983) a poté co struktura televizního vysílání pasovala k modernímu státu, ve kterém podporovala proces nacionalizace kultury (Gellner, 1983), je nyní je teritoriální stát, v rámci jehož hranic se formovala veřejnost a ekonomika, a masová demokracie západního střihu tak, jak byla navržena před dvěma lety do podoby národního státu, v ohrožení. V době globalizace a technologického pokroku, který tento proces podporuje, je třeba proto hledat nové podoby fungování veřejnosti a politiky za hranicemi národního státu.

Názory na povahu a definici globalizace se velmi různí a některé se dokonce navzájem vylučují. Obecně bychom je však mohli rozdělit do tří kategorií, k čemuž si vypůjčím členění sociologa Jana Kellera (2006, str. 35). Ten rozlišuje mezi *naivně optimistickými* názory na globalizaci, *radikálně kritickými* a *věcně sociologickými*. Do první názorové skupiny se řadí liberální politici a neoliberální ekonomové a teoretici, kteří vyzdvihují zákony trhu a volného obchodu. Globalizace tedy podle tohoto tábora vede k větší prosperitě a bohatství všech zemí světa. Blahodárné účinky má také na společnost a další jevy včetně například ekologie. Radikální kritici chápou globalizaci veskrze negativně, upozorňují na její schopnost rozevírat pomyslné sociální nůžky, tedy rozšiřovat propast mezi bohatými a chudými. Do třetí skupiny se řadí sám autor, který se tento jev snaží objektivně zkoumat a hledat alternativu s tím, že si uvědomuje současnou převahu ekonomiky nad politikou. Ekonomické síly překračují hranice národních států, zatímco ty politické v nich zůstávají uvězněné. Vlády tudíž postupně ztrácejí na legitimitě, poněvadž se zmenšuje okruh témat, které by mohly ovlivňovat. Tyto pravomoci se naopak přesouvají na stranu nadnárodních korporací (Keller, 2006).

5.2. VLIV GLOBALIZACE NA DEMOKRACII

Globalizace měla vliv na proměnu řady základních atributů klasické demokracie. Patří mezi ně státní bezpečnost a efektivita státní správy, teritoriální suverenity státu, kolektivní identita a demokratická legitimita (Habermas, 1998). Stát nadále garantuje osobní vlastnictví a svobodnou soutěž, už ale nerozhoduje v oblasti ekologie či organizovaného zločinu, tuto kontrolu musí provádět na mezinárodní úrovni. Taktéž převádí část svých rozhodovacích pravomocí na mezinárodní organizace v oblasti bezpečnosti, čímž se státy vzdávají části své suverenity. Brettonwoodský systém, který vytvořil instituce světové banky a záchranných fondů, dal vzniknout *transnacionálnímu liberalismu* (Habermas, 1998), který v důsledku podpořil volný pohyb osob a tedy rozvoj multikulturalismu. Legitimita státu nyní spočívá v jeho sociální funkci, v podněcování solidarity, stabilizaci a eliminaci pnutí. Podle výzkumu věnovaného efektu globalizace totiž tato prokazatelně polarizuje nerovnost a rozděluje společnost na vysokopříjmové poskytovatele služeb a nízkopříjmové pracovníky (Lewandowski, 2003). Saskia Sassen v této souvislosti mluví o vytváření chudých městských „slumů“ a naopak „glamour“ zón a nelze tedy nadále mluvit o chudých a bohatých zemích (Sassen, 1991). Globalizace přetváří národní podstatu, má důsledky pro stát, jeho občany i způsob vytváření norem.

Národní stát se v důsledku těchto vlivů cítí být v ohrožení a snaží se situaci řešit. Ovšem deregulace stále více rozevírají sociální nůžky, jelikož se zvyšuje nezaměstnanost, což vede k apatii voličů nebo naopak k protestům. Politici pak upouštějí od svých programů a nechávají se strhnout ke stále většímu populismu, z *teritoriálního vládce* (Beherrscher des Territoriums) se dle Habermase (2006) stává *mistr rychlosti* (Meister der Geschwindigkeit). Nová média urychlují proces zbavování národního státu jeho významu, respektive moci kontrolovat procesy důležité pro ospravedlnění jeho legitimacy. Podle Habermase se zrovna nacházíme na rozhraní jednoho z liberalizačních posunů dle jeho vize dějin jako sledu *otevíracích a zavíracích efektů* (Öffnungs- und Schließungseffekten), který umožňuje reorganizaci a změnu v přístupu.

5.3. NÁRODNÍ STÁT V ÉŘE GLOBALIZACE

Budu – li se držet původního Kellera členění globalizace, neoliberálové vidí řešení v samospásné úloze trhu, které stojí sociální stát v cestě. Navrhují tedy jeho omezení či

úplné zrušení. To, že jsou instituce demokracie stále uvězněné v hranicích národních států, chápe negativně například Benjamin Barber. V době, kdy je finanční kapitál bez hranic, terorismus bez hranic či nemoci bez hranic, by měli být také občané bez hranic a tudíž i demokracie bez hranic – *politika nezávislosti* (independence) by se měla proměnit v politiku *vzájemné závislosti* (interdependence). Interdependence je stadium, kdy jednotlivci, společnosti, asociace a další entity, které kdysi fungovaly v rámci národního státu, mohou interagovat přímo navzájem prostřednictvím sítí, jež nejsou dále pod kontrolou státu. Vzájemná závislost je nový proces spojený s modernitou a umožňuje komplexní propojení všech novodobých, společenských, kulturních i ekonomických entit. A k tomu je potřeba buď globalizovat demokracii či demokratizovat globalizaci (Barber a Kim, 2007). „Demokracie ve svém dalším stadiu, pokud nějaké má, bude muset být zároveň *univerzální* (například skrze sdílenou globální suverenitu) a zároveň *lokální* (přenesení moci skrze konfederalismus)“ (Barber, 1984).³⁹ Globalizace může mít totiž demokratizační efekt v tom smyslu, že rozpouští politickou moc, respektive ubírá opodstatnění národnímu státu, a tím vytváří nové příležitosti pro nevládní organizace, aby vyvinuly inovativní formy veřejné a přímé demokratické akce (Lewandowski, 2003). Podmínkou je, aby došlo k oživení veřejné sféry tak, aby se aktivně zapojovala na lokální úrovni, pak by tedy svět mohl postupně fungovat na bázi *glocal*, tedy propojení lokální a globální úrovně bez nutnosti účasti (nebo jeho omezeného zapojení) prostředníka v podobě státu. Z toho vyplývá, že pokud dojde ke správnému nastavení podmínek, demokracie může přežít i v době vzájemné závislosti. Barber věří, že *kosmopolitismus* se může stát ideologií běžného života, jako se to již ukázalo na příkladech multikulturních demokracií typu Svaté říše římské. Pokud budou občané vychováni v tomto systému, naučí se být více tolerantní, empatičtí, a tím budou naplňovat předpoklady demokracie. Nové stadium globální demokracie, jež následuje po přímé demokracii a reprezentaci v podobě národního státu, a jehož realizaci vidí v *konfederalismu*, by mělo občanům dovolit ryzí demokratickou účast bez zbavení vlivu efektivní globální vlády. Rovněž odpůrci globalizace vidí budoucnost ve zrušení národního státu, ovšem oni tento krok chápou velmi negativně, důsledkem podle nich bude úpadek a rozložená společnost.

³⁹ „Democracy’s next age, if it is to have one, will in other words have to be both universal (pooled global sovereignty, for example) and local (power devolved, perhaps via confederalism, for example).“

Třetí názorový tábor (věcní sociologové) hledá způsob, jak zachovat národní stát tak, aby měl i nadále své opodstatnění. Podle Saskie Sassen je velmi důležité, aby si národní stát alespoň částečně udržel kontrolu tím, že bude globalizaci tvarovat a utvářet vlastními institucemi a sítěmi. Moc se ovšem vymaňuje z oblasti pravomocí národního státu dvěma směry, směrem nahoru ke globálním formám ekonomické, politické a sociální aktivity, a zároveň směrem dolů zpět k privátním sférám aktivity v procesu, jež vytváří různé lokální varianty a modifikace (Truman Factor, 2011), čímž spěje k již zmíněné glocalizaci. Zastánci takzvané třetí cesty (Keller, Giddens) navrhuji odstranění současných nedostatků sociálního státu jeho modernizací a pronikáním liberálních mechanismů, díky kterým se obnoví rovnováhy mezi státem, trhem a občanskou společností, zejména skrze revitalizaci lokálních aktivit a skupinových iniciativ (Habermas, Keller). Po obnovení činnosti různých spolků, ať už lokálních či transnacionálních, volá také Ulrich Beck, který v této souvislosti používá pojem *světoobčanský republikanismus* (Beck, 2007, str. 17), ve kterém je kladen velký důraz *institucionalizovaný individualismus*, tedy na větší aktivitu jednotlivých občanů a také na jejich odpovědnost. Národní stát má ovšem i v těchto podmínkách své opodstatnění, ačkoliv je svázán v teritoriálních hranicích, na rozdíl od veřejnosti, která takové limity nemá. Tímto tedy podle něj nedochází k depolitizaci, ale k vytváření sub-politiky, která se přesouvá z parlamentu na půdu společenských skupin. Tyto spolky ovšem nemohou nahradit politické strany či vládu, proto si podle Becka národní státy ještě uchovají svou úlohu. Nicméně celkový životní rámec v současné individualizované společnosti, který dříve poskytoval stát spolu s vymezením národa jako *společenství osudu*, by měla nově poskytovat nadnárodní uskupení.⁴⁰ Zejména jako kulturní jev chápe globalizaci Lawrence M. Friedman, který vyzdvihuje roli moderních médií jakožto pojitele různých kultur a eliminátora sociálních propastí, které tedy v důsledku budou znamenat celkovou demokratizaci (Friedman, 2005).

5.4. REVITALIZACE OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

Díky síťovité struktuře společnosti, jež napomáhají vytvářet moderní technologie a nová média, mezi sebou mohou lidé velmi snadno komunikovat přímo, což je motorem tzv. globalizace odspoda, jak jí nazývá Giddens (2001). Různým zájmovým skupinám

⁴⁰ Beck má na mysli konkrétně Evropskou unii. Evropu obecně vidí v pozitivním smyslu jako kosmopolitního tahouna globalizace.

nebrání prostorové překážky či byrokracie, takže skrze média mohou podněcovat obnovování kolektivní identity ve společnosti. Spolu s působením globalizace a prohlubováním vzájemné interdependence se v poslední době mluví také o nutnosti vytvoření *globální občanské společnosti*. Benjamin Barber hovoří například o nevolícím občanském parlamentu, ve kterém by byly zastoupeny různé neziskové organizace, korporace i státní instituce. Toto uskupení by mělo být zpočátku jakýmsi normativním ideálem a vzorem pro budoucí formu občanství (Barber a Kim, 2007). V takovém uskupení vidí naplnění obecné vůle v Rousseauově smyslu na globální úrovni.

Konceptem transnacionální veřejné sféry se zabývá rovněž kritická teoretička demokracie Nancy Fraser, která v ní vidí odpověď na globální krizi legitimacy a tento koncept spojuje s rekonstrukcí demokratické teorie v současné postnacionální konstelaci (Theory, Culture & Society, 2009). Fraser ve svém pojetí transnacionální veřejné sféry vychází z Habermasovy definice veřejné sféry jako „divadla v moderních společnostech, ve kterém se politická participace odehrává skrze diskuzi, místo, ve kterém občané deliberují o jejich běžných záležitostech, tudíž jako institucionalizovanou arénu diskurzivní interakce“ (Theory, Culture & Society, 2009). Transnacionální veřejnou sféru chápe jako množinu diskursivních arén a komunikativních kruhů, které překračují hranice jak národů, tak států, a ve kterých je generován a mobilizován veřejný názor a politická vůle. Jsou v ní obsažena základní publika, protipublika, slabá i silná publika⁴¹ a musí splňovat dvě podmínky. Jednak musí být přístupná všem (nejen všem občanům státu, ale všem, které daná problematika postihuje, čili bez ohledu na politické občanství) a za rovných podmínek. Dalším předpokladem je efektivnost, která souvisí s mobilizací veřejné politické síly a k tomu je nutné zřídit příslušné instituce, které by toto zajišťovaly (Theory, Culture & Society, 2009).

Fraser uvádí jako zárodek takové transnacionální veřejné sféry světové sociální fórum (The World Social Forum). Jedná se o důležitý fenomén globální levice, tisíce skupin a hnutí si v rámci tohoto fóra mezi sebou vyměňují názory, zkušenosti a nápady týkající se alternativ k neoliberalismu. Ve svých stanovách (Chapter of Principles) deklarují, že jsou otevřenou institucí, která se snaží hledat alternativy ke globalizaci řízené

⁴¹ Je nutné rozlišovat dva druhy demokratické veřejnosti. Nancy Fraser (v díle z roku 1992) ji rozděluje na slabou a silnou. První zmíněná disponuje deliberativní mocí za účelem formulace názorů. Pozdější je oproti té první navíc vybavena institucionální mocí k jejich prosazování.

nadnárodními korporacemi, požadují proto rovnost, spravedlnost a suverenitu lidu. Cílem není reprezentovat světovou občanskou společnost, nýbrž svádět dohromady organizace a hnutí z různých koutů světa ke společné deliberaci. „Světové společenské fórum je proces, který pobízí zúčastněné organizace a hnutí k aktivitě, od lokální úrovně po národní, a k hledání aktivní participace v mezinárodním kontextu jakožto součásti planetárního občanství, a představení globální agendy různých kroků vedoucích k vyvolání změn za účelem vybudování nového solidárního světa“⁴² (Fórum Social Mundial, 2002). Podle terminologie Fraser představuje toto fórum slabé publikum, poněvadž má pouze vyvolávat dialog - nevydávají žádná resumé z akcí, nevytvářejí obecnou vůli ani politický tlak. Nemůže tedy plnit funkci transnacionální veřejné sféry ve smyslu silného publika, ale je dobrým základem pro nadnárodní kooperaci a dialog.

Jean Francois Rischard navrhuje kooperaci v rámci takzvaných *globálních tematických sítí* (Global Issues Networks). Pro problémy, na jejichž řešení národní státy ani mezinárodní instituce nestačí, by byly vytvořeny skupiny, které je budou posuzovat a hodnotit a následně navrhnou řešení. Od tohoto *síťovitého vládnutí* (networked governance) si slibuje kromě zrychlení a zefektivnění celého procesu, také omezení hierarchie a byrokracie. Ke každému z globálních témat by byla pod dohledem například OSN vytvořena skupina složená z odborníků ze států, kterých se problematika týká, mezinárodních organizací reprezentujících občanskou společnost a firem či jednotlivců s potřebným know how. Následoval by proces deliberace orientovaný na vytváření norem, standardů a doporučení, na něž by taktéž dohlížela nadnárodní organizace. Rischard se při tom odvolává na studii, podle které se lidé ve správném prostředí dokáží chovat férově. Tato představa počítá s velkým zapojením nových médií, skrze které budou pravidelně distribuovány různé dokumenty a průzkumy veřejného mínění, každá skupina bude praktikovat *elektronická setkání* (electronic town meeting), kde budou problematiku diskutovat. Jako nutný doplněk by sloužil panel expertů, který bude mimo tuto síť, aby se zaručila odborná nezávislost. Kromě klasického zkoumání jednotlivých bodů tématu a hledání možných řešení, bude pro konečný výsledek podstatné představit model či vizi, jaký bude mít přijetí usnesení dopad za dvacet let a doporučení různých regulačních a monitorovacích orgánů.

⁴² The World Social Forum is a process that encourages its participant organizations and movements to situate their actions, from the local level to the national level and seeking active participation in international contexts, as issues of planetary citizenship, and to introduce onto the global agenda the change-inducing practices that they are experimenting in building a new world in solidarity.

Rischarp si je vědom časové náročnosti takového procesu, proto počítá s délkou kolem tří let a implementační fázi až deset let. To podle něj bude ale ve výsledku stejně efektivnější než dnes, kdy se usnesení neustále mění podle politického klimatu, navíc v pouze jedné konkrétní zemi a nikoli celosvětově. Zapojení globálních business lídrů může být z dlouhodobého hlediska též užitečnější než zapojení politiků, kteří jsou svázáni expirací volebního období.

Usnesení těchto globálních tematických sítí by sice nebyla závazná, ovšem už jen samotná diskuze nad závažnými tématy a snaha o nalezení konsensu by podporovala utváření sdílené identity, snižovala by vzdálenost mezi veřejností a těmi, co vytvářejí politiku, pěstovala by občanskou společnost a její odpovědnost a demokratickou praxi na globální úrovni. Tento proces by zároveň fungoval jako způsob přenosu informací ve společnosti, který je žádoucí zejména v moderní době přehlčené různými, často i protichůdnými, zprávami a tvrzeními. Díky takovéto *deliberaci* by byli jedinci schopní kritické reflexe, zlepšilo by se i jejich sebeuvědomění a pocit integrace ve společnosti, poněvadž podle některých tento komunikační proces odbourává neshody a konflikty (Benhabib, 1996).

To částečně potvrzují i závěry profesora Jamese Fishkina ze Stanfordské univerzity, který se dlouhodobě věnoval metodě deliberativního zkoumání jakožto nástroje na podporu participativní demokracie. Na podzim roku 2007 inicioval první celoevropský deliberativní výzkum, kterého se zúčastnilo 3550 respondentů, z nichž k další deliberaci postoupilo 362 zástupců dvaceti sedmi členských států. Lidé byli vybráni napříč sociálními vrstvami, z řad odborníků i veřejných autorit.⁴³ V prostorách Evropského parlamentu v Bruselu během víkendu diskutovali o budoucnosti Evropské unie, její roli ve světě a o sociální a zahraniční politice. Celý proces měl přísná pravidla, na která dohlíželi odborníci i politici zastoupení z celého politického spektra – podíleli se na přípravě materiálů pro účastníky deliberace tak, aby byly objektivní a vyvážené, a poté například kontrolovali to, aby měl každý účastník stejný prostor pro vyjádření. Z provedeného výzkumu vyplynulo, že proces deliberace vedl k většímu konsensu na

⁴³ Účastníci počátečního výzkumu byli náhodně vybráni v dané zemi v poměru k tomu, kolik reprezentantů má v Evropském parlamentu. Všichni účastníci byli pozváni po vyplnění úvodního dotazníku. Bylo položeno 59 otázek týkajících se názorů na ekonomiku a zahraniční otázky, průměrný rozdíl mezi účastníky a těmi, co se neúčastnili, byla 4%, tedy rozdíl v postojích byl patrný, ale prakticky malý. Účastníci byli jen o trochu méně euroskeptičtí. Dále podle výzkumu více vzdělání a převažovali v ní muži.

různých otázkách, u kterých se zpočátku diskutující různili. Dramaticky se také zvýšila jejich informovanost, a to přibližně o 16% (The Center For Deliberative Democracy, 2007).

Na světě funguje také Asociace pro progresivní komunikaci (The Association for Progressive Communications, APC), která vytvořila jakousi *sít' sítí* (network of networks) a celosvětově udržuje mnoho serverů určených pro potřeby všemožných asociací občanské společnosti a neziskových organizací. Tato asociace dobře ilustruje, jak může být internet dobře využit jako místo pro deliberaci v rámci mezinárodního veřejného prostoru. Mottem organizace je „nacházení řešení konfliktů skrze dialog“⁴⁴, oběma stranám sporu tedy dává prostor pro vyjádření a argumenty. Neočekává se ani tak vyřešení sporu, ale zejména podpora plurality hlasů a otevřená diskuze, která může pomoci účastníkům konfliktu pochopit opačná stanoviska a důvody jejich jednání.

⁴⁴ 'finding solutions to conflicts through dialogue'

6. NOVÁ FORMA DEMOKRACIE?

6.1. PARTICIPATIVNÍ IDEÁL

Jak už bylo v úvodu v souvislosti s dahlovskými demokratickými transformacemi naznačeno, myšlenka přímé demokracie přetrvávala i po skončení aténské demokracie. O její revitalizaci se zasloužil zejména Jean Jacques Rousseau, který se jí inspiroval a zkombinoval ji s demokracií zastupitelskou. Podle jeho radikálně demokratické koncepce suverenity lidu, by měli občané vykonávat svou moc přímo v souladu s takzvanou *obecnou vůlí*, na které se všichni shodnou. K participaci občanů na politických záležitostech vybízeli taktéž američtí *otcové zakladatelé*, Thomas Jefferson například navrhoval rozdělení do územních jednotek, jejichž velikost by byla dostupná pro každého občana a jež by byly vybaveny školami, policií i třeba vojenskými silami. S myšlenkou rozdělení na menší samosprávné celky si pohrává též Robert A. Dahl (1994). Občanské spolky a instituce by v nich měly plnit funkci deliberativních fór, jakýchsi center, kde je možné učit se občanským hodnotám. Samozřejmě i tyto spolky musejí být institucionalizované tak, aby jejich práce ve výsledku nebyla kontraproduktivní a aby nevznikla situace roztržitého pluralismu, kdy se dobře míněné veřejné snahy budou paralyzovat navzájem. Podle Roberta D. Putnama nezávisí zdraví (americké) demokracie jen na plnění veřejných povinností, ale také na rozšíření participace v privátní oblasti, jež pak zpětně ozdraví veřejné instituce.

Od 60. let bývá s působením Nové levice diskutován koncept *participativní demokracie* (Macpherson, Pateman), který odmítá jako nedostačující systém, jež redukuje občanskou aktivitu na pouhou účast ve volbách. Jejich představa demokratické společnosti je založena na ideje participačních samosprávných společenství, v nichž si občané sami spravují klíčové sociální instituce. Nutnost většího zapojení občana k udržení demokracie si uvědomili odborníci již v devadesátých letech, kdy v rámci teorie demokracie začalo docházet k takzvanému *deliberativnímu obratu*, jež se začal více zabývat společnou tvorbou demokracie než jen jejím procedurálním vyústěním. Ve své teorii se vrací k představě veřejnosti, jež vznikla v době osvícenství a opírá se též o Habermasovo pojetí veřejné sféry a jeho model diskursivního přístupu. Navrací občanovi jeho právo formulovat svůj názor, který by měl být podnětem pro politickou akci, obnovuje tedy koncept demokracie „odspoda“. Model deliberativní demokracie

ovšem nelze označit za komplexní teorii jako takovou, ale spíše jako diskuzi o vhodné komunikaci věcí veřejných.

6.2. KONCEPT DELIBERATIVNÍ DEMOKRACIE

Důležitost otevřené diskuze, občanské participace a existence dobře fungující veřejné sféry se shodně zjevují v konceptech deliberativní demokracie rozpracovaných například u Benjamina Barbera (1984), Michaela Walzera (1994 a 1995) či Andrewa Arata (1992). Nejvýraznějším zastáncem tohoto modelu je však Jürgen Habermas. V jeho pojetí deliberativní demokracie jsou institucionalizované postupy vytváření rozhodnutí spojeny s veřejnou sférou a občanskou společností, přičemž legitimita vyplývá z předpokladu demokratického státu a jeho legálních parlamentních institucí na jedné straně a veřejné sféry a jejích přímých komunikativních a diskurzivních základech na straně druhé. Takto Habermas definuje svůj *dvoustupňový model demokracie*, který stojí mezi liberálním pojetím státu jako politického procesu a přehnanými požadavky radikálních demokratů. Ani sama reprezentativní demokracie a vláda práva, ani samotná občanská participace na všech politických rozhodnutích, nemůže vytvořit takový politický proces, jež by byl schopen udržet legitimitu demokratické společnosti – pouze kombinace obou (*Philosophy Social Criticism*, 2001 27. Str. 21).

Habermas předpokládá veřejnou sféru jakožto jakýsi mezičlánek, který plní svou kritickou funkci v opozici k dominantnímu názoru prezentovanému státem či masovými médii. Tento prostor proto nemá být záměrně organizován, neexistuje zde rozdíl mezi privátní a veřejnou sférou, jsou to pouze konkrétní činy a akce běžného života, které rozhodují. Ideální veřejná sféra je proto dle něj definována jako soubor „samovolně se organizujících sfér aktivit ve formě asociací, organizací, kooperativ a tak podobně, ve kterých jejich členové volně diskutují mezi sebou navzájem a skrze které je ustaven veřejný, společenský a politický zájem“⁴⁵ (*Philosophy Social Criticism*, 2001 27: 21). Takoví občané jsou účastní různých iniciativ, kulatých stolů, národních a mezinárodních nevládních organizací, to vše patří k nové politické sféře, ke které se občanská společnost vztahuje. Od tohoto modelu si tedy slibuje, že občanská sdružení získají více moci, jejich názor bude v projednávání na lokální úrovni závaznější, na celostátní

⁴⁵ „Civil society can be defined as the totality of self-organized spheres of activity in the form of associations, organizations, cooperatives, and the like, in which members freely confer equal rights upon one another and through which a public, social and political realm is established.“

úrovni budou katalyzovat zájem veřejnosti o projednávány otázkách a napomáhat svolávání referend. K různým otázkám by vznikala elektronická deliberativní fóra.

Deliberační proces by vytvářel nový druh legitimacy, horizontální, linoucí se napříč hranicemi, vládami, ekonomikou i občanskou společností. Tato legitimita by nenahradila, ale spíše doplnila vertikální legitimitu tradičních local-to-global volebních procesů národních států, které řeší další otázky v rámci svých národních hranic. Podmínkou realizace by bylo vytvoření nestranných pravidel a vytvoření nadnárodní veřejnosti, která by fungovala jako *síť senzorů*, jež reagují na tlak celospolečenských problémů a podněcují vlivná mínění, tedy spoluvytvářejí směr politiky. „V souladu s ním posouvá do centra pozornosti proces politického utváření mínění a vůle, aniž by však právní ustavení státu chápala jako něco druhotného; základní práva a principy právního státu chápe spíše jako důslednou odpověď na otázku, jak mohou být institucionalizovány náročné předpoklady komunikace demokratického procesu" (Habermas, 2002. Str. 90). Je třeba tedy vytvořit takové podmínky, které by umožňovaly zapojení všech zainteresovaných do veřejné debaty, a to i za hranicemi národního státu. A právě v internetu vidí Habermas prostředek pro nadnárodní občanskou mobilizaci a zprostředkovatele veřejné deliberace. Habermas rovněž věří v konstitutivní sílu médií, podle něj národ není přirozeným útvarem, ale produktem demokratizace a masových médií, jež spolu se stranickou politikou vytvořilo národní vědomí.

6.2.1. PODMÍNKY DELIBERACE

Deliberativní demokracie v sobě právě obsahuje předpoklady, jež by v případě její příkladné aplikace mohly být řešením současného špatného stavu demokracie. V první řadě se jedná o *předpoklad normativity*, tedy ospravedlnění legitimacy státu a občanské společnosti. A to vše skrze diskursivní praktiky, jež poskytují rámec pro řešení politických konfliktů racionálním způsobem. Tím, že se diskurs odehrává mezi všemi účastníky, kteří jsou si rovni, v transparentním procedurálním prostředí, které je oproštěno od mocenských vlivů, dochází k eliminaci konfliktu zájmů ve společenském životě, dovoluje artikulaci problémů a jejich společné řešení, které může být kdykoliv revidováno. Právě v hodnotově pluralitní společnosti je potřeba neustále hledat takové postupy a praktiky, které by stále aktualizovaly souhlas nad danou problematikou. Politická teoretička Seyla Benhabib, která se rovněž zabývala deliberativními

praktikami, vidí demokracii jako model organizování kolektivního a veřejného testování moci v hlavních společenských institucích, kde rozhodnutí jsou výsledkem svobodné a racionální deliberace mezi jednotlivci, kteří jsou si morálně a politicky rovní. V čím větší míře se kolektivní rozhodování přibližuje popsanému deliberativnímu modelu, tím více vzrůstá předpoklad jeho legitimacy a racionality (Benhabib, 1996).

Hlavním cílem *ideálního deliberativního procesu* je zejména poskytnout zrcadlový model příslušným institucím – nejdříve těm, ve kterých se odehrává kolektivní volba. V jeho průběhu je nutné sledovat tři hlavní aspekty deliberace: stanovení agendy, navržení řešení a jeho alternativ, podpoření závěrů patřičnými argumenty a uzavření procesu artikulací dalších možností. Z toho vyplývá, a je nutné to dostatečně vyzdvihnout, že se jedná skutečně o kontinuální proces, jehož pokračování účastníci očekávají a podílejí se na formulaci rámcových závěrů i na koordinaci aktivit, které tuto deliberaci umožňují. Výstupy deliberativního procesu jsou pak demokraticky legitimní, pouze pokud nad nimi panuje shoda mezi všemi účastníky. Parametry ideálního deliberativního procedury popsal Joshua Cohen (1997) následovně:

1. Deliberace je v první řadě volná. Zvažování a účast na ní nesmí být ovlivňována žádnou autoritou, normami ani požadavky. Její účastníci si musejí být vědomi faktu, že se kompromisním řešením vzniklým z deliberace musejí závazně řídit.
2. Deliberace je racionální. Po jednotlivých stranách je vyžadováno, aby aktivně podávali návrhy, podporovali je či kritizovali. Slovy Habermase (1975), nemůže být užita jiná síla, kromě síly lepšího argumentu.⁴⁶ Tyto návrhy mohou být odmítnuty, pokud jejich předkladatel neposkytne dostatečné racionální vysvětlení. Mělo by tedy skutečně docházet k diskutování o dané problematice, nejen k jejímu přijetí, ačkoliv se na ní všichni shodnou.
3. Strany jsou si po všech aspektech rovny. Každý, kdo je způsobilý k deliberaci, má stejné postavení ve všech fázích procesu. Každý může předkládat agendu, navrhopvat řešení, podávat vysvětlení či kritizovat. Při konečném rozhodování má každý hlas stejnou váhu. Účastníci se nepovažují za součást stávajícího právního systému, řídí se

⁴⁶ "No force except that of the better argument is exercised."

pouze rámcem vymezeným deliberací. Naopak právě současný systém by měl být též předmětem jejich zkoumání a případné kritiky.

4. Deliberace je motivována dosažením konsensu. Samotný proces deliberace jej ovšem neslibuje, chápe, že v něj nemusí nutně vyústit. Deliberace také může končit hlasováním nebo jinou formou většinového pravidla.

6.3. KRITIKA DELIBERATIVNÍHO MODELU

Proti modelu deliberativní demokracie je vznášeno několik námitek. První z nich je výtku, že je celý koncept odtržen od reality, protože neexistuje nic jako aktivní občanství a že lidé po participaci netouží. Ano, lidé přirozeně netouží po participaci v podmínkách, kdy mají pocit, že svou aktivitou stejně nic nezmění. A současně nastavenená zastupitelská demokracie a hierarchický model plně podporovaný klasickými médii, jejich angažovanost nestimuluje. Na scénu ovšem nastoupila nová média a technologie, jež jsou svou podstatou mnohem interaktivnější a přístupná téměř všem, která by podle předzvěsti řady odborníků mohla tyto nešvary odstranit a být tak deliberativnímu modelu oporou. Na lokální, regionální, národní i *virtuální úrovni* se mohou odehrávat moderované diskuze, veřejná fóra či kulaté stoly, které dávají občanům možnost zapojit se do rozhodovacího procesu. K tomu, aby internet mohl adekvátně sloužit deliberativní demokracii, je ovšem nutné dbát také na určitá pravidla, například na dodržování základních prvků komunikace, jako třeba práva na informace, na jejich šíření či na rovnost příležitostí pro účastníky - a to je jeden z důsledků vyplývajících z konceptu normativní veřejné sféry. Je jisté, že se tuto oblast v budoucnu budou snažit regulovat určité komerční subjekty, jak už se o to ostatně, byť neúspěšně, pokusily. Je ovšem důležité, aby si pokud možno všichni ti, jež mají být celospolečenského diskurzu součástí, přístup k internetu ubránili a dokázali se v jeho prostředí prosadit. A tomu by rovněž měly sloužit zmíněné institucionální rámce. Jednoduše řečeno, mělo by být jasné, že přístup k informacím je součástí základních práv občanů, včetně neřízené komunikace a interakce, což je nejdůležitější premisou pro fungování demokracie. „Někdo může chápat tuto veřejnou sféru jako síť veřejných sfér a protipublik, které tvoří celek; to celé vytváří oblast svobody, kde se může rozvíjet formování názorů všech občanů. Pluralita veřejné sféry tedy již není více nežádoucí, ale diverzita je dokonce

vítána“ (Philosophy Social Criticism, 2001 27. Str. 21).⁴⁷ Tím je zároveň částečně zodpovězena další námitka, a sice že se deliberativní model může pokoušet o manipulaci lidí a bránit rozvoji individuality, tříštit komunity a vytvářet z občanů pouhé konzumenty informací spíše než vzdělané a kritické subjekty. Takto formulovaná námitka je ale dle mého názoru nesprávně mířená, poněvadž tyto aspekty jsou typické spíše pro současnou podobu zastupitelské demokracie a můžeme je dnes vidět zejména v takzvaném infotainmentu, skrze nějž média přispívají k apatii a rozladění občanů. Zatímco tedy klasická média dělala rozhodnutí za své diváky, posluchače či čtenáře a měla tak silný vliv na formování jejich názorů, nová média svou interaktivitou umožňují jejich uživatelům vytvářet rozhodnutí sami za sebe.

Realisté zase deliberativnímu modelu vytýkají jeho naivitu. Jejich námitka zní, že komplexní moderní společnosti s vysoce diferenciovanými kulturními, ekonomickými a společenskými oblastmi života, nemohou být nikdy organizovány podle modelu deliberativní demokracie. Deliberativní model ovšem nemá v tomto ohledu přehnaná očekávání a sám přiznává omezené možnosti například v oblasti řešení konfliktů, což je pochopitelné k velké různorodosti jeho účastníků. Deliberativní dvoustupňový model má spíše sloužit k vytváření demokratického klimatu ve společnosti, než že by účinně řídil stát. A této deliberace by se měli účastnit všichni bez výjimky tak, aby nedošlo k vyčleňování určitých skupin a aby žádný z účastníků nebyl v průběhu diskurzu zvýhodněn či naopak.

⁴⁷ „One can understand the public sphere as a network of public spheres and counter-public spheres that compose a whole; it creates an intentional realm of freedom where opinion- and will-formation of all citizens can develop. The plurality of the public sphere is then no longer an unwelcome fact which must be accommodated, but instead a diversity to be welcomed.“

7. ZÁVĚR

Pokud bych měla odpovědět na otázky položené v úvodu práce, tedy zda s sebou technologický pokrok přinesl změnu v politické oblasti a jaká by měla být, lze konstatovat, že tak jako klasická média přispěla k oslabení demokracie, internet jako médium nové je vhodným *prostředkem* pro politickou změnu. Nelze tedy očekávat, že pouhý vývoj v moderních technologiích způsobí demokratickou revoluci. Internet je možné chápat jako nástroj, který má velmi slibný potenciál pro aktivizaci občanů, který je potřeba rozumně využít. Důležitým předpokladem je proto politická vůle, ať už na národní či globální úrovni, která musí nastavit legislativní rámec tak, aby byl tento prostor uchráněn jakékoliv cenzuře a aby v něm tudíž mohla probíhat svobodná výměna názorů, a zároveň odstranit překážky bránící některým skupinám v přístupu k němu. V takovém prostředí pak může vzniknout atmosféra napomáhající vzniku virtuálních komunit, na jejichž základě může postupně docházet k revitalizaci občanské angažovanosti. Taková veřejná sféra by pak působila jako kritický mezičlánek, sdružující se v různých spolicích a deliberativních fórech, jehož podněty by byly alternativou k dominantnímu názoru vytvářenému vládou či masovými médii. Uvedené výzkumy dokládají, že občané by se na rozhodovacích procesech podílet chtěli, pokud by věděli, že jejich argumenty budou brány v potaz. Pokusy o zavedení participativních prvků, jak bylo popsáno na příkladu interaktivních radnic či veřejných rozpočtování, rovněž za předpokladu silných komunitních a sousedských vazeb přinášejí pozitivní výsledky.

Dvoustupňový model demokracie, tak jak jej definoval Jürgen Habermas, je v současné době nejvhodnější variantou, jelikož globalizace ještě nedosáhla takové míry, že by zrušila národní stát úplně. Deliberativní model v sobě totiž propojuje liberální pojetí státu jako politického procesu, tudíž mu i nadále přiznává jeho legitimitu, s požadavky radikálních demokratů, které naopak usměrňuje v tom smyslu, že nepožaduje vytvoření nadnárodní veřejnosti, ale pouze usiluje o prohloubení mezilidských vazeb diskursivními praktikami, jež poskytují rámec pro řešení konfliktů racionálním způsobem.

ZDROJE

NEPERIODICKÝ TISK

Arendtová, Hannah (1994): *Krize kultury*. Praha: Mladá fronta.

Arendtová, Hannah (2002): *Mezi minulostí a budoucností*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Barber, Benjamin R. (1984): *Strong Democracy. Participatory Politics for the New Age*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Beck, Ulrich (2007): *Co je to globalizace? Omyly a odpovědi*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Benhabib, Sheyla (1996): *Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy*. IN:

Benhabib, Sheyla (Ed.): *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*. Princeton: Princeton University Press. Str. 64 – 94.

Bourdieu, Pierre (2002): *O televizi*. Brno: Doplněk.

Bystřický, Jiří a kol. (2009): *Média, politika a společnost*. Praha: Vydavatelství 999.

Cibulka, Petr (2004): *Převrácený svět, jeho masmedia a jejich oběti: včera, dnes a zítra*. IN: *Společnost, média a stát*, Seminář pořádaný společností CORONA a Stálou komisí pro sdělovací prostředky Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky na Mezinárodním festivalu animovaných filmů AniFest 2004.

Cohen, Joshua (1997): *Deliberation and Democratic Legitimacy*. IN: Bohman, James. Regh, William (eds.): *Deliberative democracy : essays on reason and politics*. Massachusetts Institute of Technology.

Čelovský, Bořivoj (2002): *Konec českého tisku*. Šenov u Ostravy: Tilia.

Činčera, Jan (2001): *Internet a trvale udržitelný rozvoj: Společenské a environmentální dopady rozšiřování globálních počítačových sítí* [doktorandská práce]. Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK.

Čmejková, Světlá. Hoffmannová, Jana a kol. (2003): *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia.

Charvát, Juraj. Šefčák, Luboš (1998): *Média a politika*. Bratislava: Tatrapress.

Dahl, A. Robert (1994): *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing.

Dahlgren, Peter. Colin, Sparks (eds.) (1991): *Communication and Citizenship: Journalism and the Public Sphere*. London and New York: Routledge.

- Dinka, Pavol (2008): *Slovenské masmédiá. Metódy manipulácie*. Bratislava: Politologický odbor Matice slovenskej.
- Giddens, Anthony (2001): *Pět dilemat*. IN: Giddens, Anthony. Třetí cesta: obnova sociální demokracie. Praha: Mladá fronta. Str. 32 – 62.
- Habermas, Jürgen (1998): *Die postnationale Konstellation und die Zukunft der Demokratie*. Frankfurt (Main): Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen (2000): *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha: Filosofia.
- Habermas, Jürgen (2002): *Tři normativní modely demokracie*. IN: Jürgen Habermas; Ian Shapiro. Teorie demokracie dnes. Praha: Filosofia.
- Hertzová, Noreena (2003): *Plíživý převrat. Globální kapitalismus a smrt demokracie*. Praha: Nakladatelství Dokořán.
- Hloušek, Vít. Kopeček, Lubomír (2003): *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity. 2. Vydání.
- Horsley, William (ed.) (2007): *Goodbye to Freedom? A survey of media freedom across Europe*. Association of European Journalists.
- Hvízd'ala, Karel (2005): *Jak myslet média*. Praha: Máj, Dokořán.
- Hvízd'ala, Karel (2005): *Moc a nemoc médií*. Praha: Máj, Dokořán.
- Ilowiecki, M. T. Žantovský, Petr (2008): *Manipulace v médiích*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského.
- Jebavá, Miloslava (2004): *Veřejnoprávní média jako represivní článek moci*. IN: Společnost, média a stát, Seminář pořádaný společností CORONA a Stálou komisí pro sdělovací prostředky Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky na Mezinárodním festivalu animovaných filmů AniFest 2004.
- Jiráček, Jan. Říhová, Blanka (2000): *Politická komunikace a média*. Praha: Karolinum.
- Keller, Jan (2006): *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- Keller, Jan (2007): *Teorie modernizace*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- Köpplová, Barbara. Jiráček, Jan (2007): *Média a společnost*. Praha: Portál.
- Kunštát, Daniel a kol. (2006): *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Lichtenberg, Judith (ed.) (1990): *Democracy and the mass media*. Cambridge: University Press.

Mallette Malcolm F. (1991): *Příručka pro novináře střední a východní Evropy*. Washington D.C.: World Press Freedom Committee.

McChesney, Robert W. (1999): *Rich Media, Poor Democracy: Communication Politics in Dubious Times*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.

McChesney, Robert W. (2009): *Problém médií, Jak uvažovat o dnešních médiích*. Praha: Grimmus.

McChesney, Robert W. Schiller, Dan (2003): *The Political Economy of International Communications*. Foundation for the Emerging Global Debate about Media Ownership and Regulation. United Nations Research Institute for Social Development, Švýcarsko.

McQuail, Denis (1999): *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál.

McLuhan, Marshall (1991): *Jak rozumět médiím, Extenze člověka*. Praha: Odeon.

Nieminen, Hannu (1997): *Communication and the media*. IN: Communication and Democracy. Habermas, Williams and the British Case. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi.

Nieminen, Hannu (1997): *Two conceptions of the role of the mass media*. IN: Communication and Democracy. Habermas, Williams and the British Case. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi.

Ociepka, Beata (ed.) (2005): *Populism and Media Democracy*. Wrocław: Uniwerszita Wrocław.

Price, M.E. (1995): *Television. The Public Sphere and National Identity*. Oxford: Clarendon Press.

Putnam, Robert D. (2000): *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster Paperbacks.

Půlpánová, Barbora (2009): *Média jako nebezpečí pro demokracii? Vliv masových médií na tradiční pojetí veřejné sféry a politiky* [bakalářská práce]. Praha: Ústav politologie FF UK.

Půlpánová, Barbora (2009): *Média nebo politika? Kdo převládá ve veřejném prostoru?* [absolventská práce]. Praha: Vyšší odborná škola publicistiky.

Ramonet, Ignacio (2003): *Tyranie médií*. Praha: Mladá fronta.

Rheingold, Howard (1993): *The Virtual Community. Homesteading on the Electronic Frontier*. London: The MIT Press.

Sartori, Giovanni (2001): *Videopolitika a videodemokracie*. IN: Srovnávací ústavní inženýrství. Praha: Slon.

Sassen, Saskia (1991): *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.

Seymour-Ure, Colin (1974): *The political impact of mass media*. Londýn: Constable.

Soubor autorů (2005): *10 let v českých médiích*. Praha: Portál.

Soubor autorů (2006): *Z_vůle médií, Stati k novinářské teorii a praxi*. Praha: Hermes.

Šmíd, Milan (2000): *Média, internet, TV Nova a já*. Praha: ISV nakladatelství.

Šmíd, Milan (2004): *Vliv vlastnictví médií na jejich nezávislost a pluralitu*. Praha: Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd.

Tocqueville, Alexis de (2000): *Demokracie v Americe*. Praha: Academia.

Toffler, Alvin. Tofflerová, Heidi (2001): *Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky*. Praha: Nakladatelství Dokořán.

Transparency International (2008): *Role informačních technologií v boji proti korupci*. IN: Korupce a protikorupční politika ve veřejné správě. Transparency International, Česká republika.

Volek, Jaromír. Štětka, Václav a kol. (2002): *Média a realita*. Brno: Sborník prací Katedry mediálních studií a žurnalistiky FSS MU.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Arab Social Media Report (2011): *Civil Movements: The Impact of Facebook and Twitter*. Dubai School of Government. Text online na <http://www.dsg.ae/portals/0/ASMR2.pdf> (přístup 08.05.2012).

Barber, Benjamin R. (2011): *Can Democracy Survive Interdependence?* (A Working Paper For The Civworld Global Democratic Governance Workshop, Adapted From A Book Proposal). Text online na http://www.civworld.org/web/CanDemocracySurviveInterdependence_BenjaminBarber.pdf (přístup 17.3.2012).

Barber, Benjamin R. Kim, Sungmoon (2008): *A New Paradigm for Global Governance in a Post-Sovereign World of Interdependence*. Text online na http://www.civworld.org/web/Paradigm_Paper.pdf (přístup 17.3.2012).

Barber, R. Benjamin. Kim, Sungmoon (2008): *An Executive Summary of the CivWorld Paradigm Paper*. Text online na http://www.civworld.org/web/ExecSummary_ParadigmPaper.pdf (přístup 31.03.2012).

BBC News (28.10.2003): *Bridging the Digital Divide*. Jane Black. Text online na http://news.bbc.co.uk/1/hi/special_report/1999/10/99/information_rich_information_poor/466651.stm (přístup 24.06.2012).

- BBC News (28.10.2003): *India's Digital Divide*. Jill McGivering. Text online na http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/from_our_own_correspondent/2932758.stm (přístup 24.06.2012).
- Blisty.cz (2.3.2004): *Je infotainment nevinný?* Martin Škabraha. Text online na <http://www.blisty.cz/art/17163.html> (přístup 25.06.2011).
- Cottle, Simon (2011): *Media and the Arab uprisings of 2011: Research Notes*. Text online na <http://www.contexting.me/files/CottleMediaandtheArabUprising.pdf> (přístup 08.05.2012).
- Council of Europe (2008): *E-democracy: Who Dares? Forum for the Future of Democracy*. Text online na http://www.coe.int/t/dgap/forum-democracy/activities/forum%20sessions/2008/Proceedings_FFD08_EN.pdf (přístup 01.07.2012).
- Cyber Law Journal (28.10.2008): *Governments Expand Restrictions on Internet*. Pamela Mendels. Text online na <http://www.nytimes.com/library/tech/98/12/cyber/cyberlaw/18law.html> (přístup 05.07.2012).
- Dissent Magazine (2006): *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages*. Saskia Sassen. George Lawson. Text online na http://dissentmagazine.org/democratiya/article_pdfs/d8Lawson.pdf (přístup 30.03.2012).
- European Journal of Communication (1997 12: 193): *New Media, Old Problems: New Technology and The Political Process*. Steven Barnett. Text online na <http://ejc.sagepub.com/content/12/2/193> (přístup 24.06.2012).
- European Journal of Communication (1998 13(1): 5-32): *Ulrich Beck: 'Risk Society' and the Media, A Canastrophic View?* Simon Cottle. Text online na <http://www.penelopeironstone.com/CottleBeckandMedia.pdf> (přístup 28.03.2012).
- European Journal of Social Theory (2003 6(1): 115–131): *Disembedded Democracy? Globalization and the 'Third Way'*. Joseph D. Lewandowski. Text online na http://josephlewandowski.com/images/Disembedded_Democracy.pdf (přístup 24.03.2012).
- Euroskop.cz (28.11.2011): *Bez internetu by Arabské jaro 2011 nepřišlo*. Marie Bydžovská. Text online na <http://www.euroskop.cz/8801/19943/clanek/bez-internetu-by-arabske-jaro-2011-neprislo> (přístup 26.04.2012).
- Česká média (19.02.2012): *Kdo vlastní česká tištěná média*. Video online na <http://www.ceskamedia.cz/media/hydepark/424385/sobotni-videoreportaz-kdo-vlastni-ceska-tistena-media> (přístup 01.07.2012).

Česká média (08.01.2012): *Nedělení videorozhovor: Karel Hvizdala: Rok 2011 byl ve znamení konglomerátu, byznysu, médií a politiky*. Video online na <http://www.ceskamedia.cz/media/419897/nedelni-videorozhovor-karel-hvizdala-rok-2011-byl-ve-znameni-konglomeratu-byznysu-medii-a-politiky> (přístup 14.06.2012).

Ceská média (14.01.2012): *Sobotní videoanketa: Vývoj médií bude v roce 2012 záviset především na ekonomické situaci*. Video online na http://archive.ceskamedia.cz/article.html?id=420597_nw_M (přístup 13.06.2012).

Fast Company (31.01.2011): *How Social Media Accelerated the Uprising in Egypt*. E.B.Boyd. Text online na http://www.fastcompany.com/1722492/how-social-media-accelrated-the-uprising-in-egypt?partner=homepage_newsletter (přístup 27.04.2012).

Fórum Social Mundial (08.06.2002): *World Social Forum Charter of Principles*. Text online na http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=4&cd_language=2 (přístup 21.03.2012).

Friedman M. Lawrence (2005): *Roads to Democracy*. Text online na <http://www.socio-legal.sjtu.edu.cn/Uploads/Papers/2011/EIR111014095657399.pdf> (přístup 17.3.2012).

GoodNews (20.10.2008): *Internet Censorship*. Text online na <http://www.good.is/post/internet-censorship/> (přístup 25.04.2012).

Harris, Jose (2001): *Ferdinand Tönnies. Community and Civil Society*. Cambridge University Press. Text online na <http://www.tlu.ee/files/arts/10245/T%C3%B6nn31a3d7f11826a4143580359cbb9fb159.pdf> (přístup 14.06.2012).

Hermesmedia. *Politické sympatie redakcí a redaktorů k ODS*. 20.07.2006. <http://www.hermesmedia.cz/?q=node/76> (přístup 02.02.2012).

Hofheinz, Albercht (2005): *The Internet in the Arab World: Playground for Political Liberalization*. Text online na http://www.fes.de/ipg/IPG3_2005/07HOFHEINZ.PDF (přístup 08.05.2012).

Chinn, Menzie D. Fairlie, Robert D. (2004): *The Determinants of the Global Digital Divide: a Cross-Country Analysis of Computer and Internet Penetration*. Center Discussion Paper No. 881. Economic Growth Center, Yale University. Text online na http://cjtc.ucsc.edu/docs/dd_cdp881.pdf (přístup 05.04.2012).

Idnes.cz (28.08.2011): *Vývoj počtu členů politických stran v ČR*. Josef Zbořil. Text online na <http://zboril.blog.idnes.cz/c/205550/Vyvoj-poctu-clenu-politickyh-stran-v-CR.html> (přístup 10.06.2012).

Journal of Communication Inquiry (2001 25:218): *Cyberspace and the End of Politics*. Vincent Mosco. Derek Foster. Text online na <http://jci.sagepub.com/content/25/3/218> (přístup 24.2.2012).

Journalist's Resource (20.03.2012): *Social Media and the Decision to Participate in Political Protest: Observations From Tahrir Square*. Alex Remington. Text online na <http://journalistsresource.org/studies/government/international/studies/government/international/social-media-protest-egypt-tahrir-square/> (přístup 27.04.2012).

Journalist's Source (22.08.2011): *Civil Movements: Facebook and Twitter in Arab Spring*. Rozanne Larsen. Text online na <http://journalistsresource.org/studies/government/international/studies/government/international/studies/government/international/civil-movements-the-impact-of-facebook-and-twitter/> (přístup 27.04.2012).

Lupa.cz (14.03.2008): *Internet – místo pro elektronickou demokracii?* Text online na <http://www.lupa.cz/clanky/internet-misto-pro-elektronickou-demokracii/> (přístup 14.06.2012).

Kiesler, Sara (2007): *Network Nation: Human Communication via Computer*. Carnegie Mellon University, Pittsburgh, USA. Text online na <http://www.cs.cmu.edu/~kiesler/publications/2007pdfs/2007Kiesler-networkNation.pdf> (přístup 01.07.2012).

KoreaITTimes (10.08.2009): *The Internet Has Changed Us*. Text online na <http://www.koreaittimes.com/story/4407/internet-has-changed-us> (přístup 26.04.2012).

Nečas, Vlastimil. Trampota, Tomáš. *Intermediální agenda českých médií*. Výzkum Naše společnost 2008, CVVM. Text online na http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100076s_AGENDA.pdf (přístup 21.03.2012).

New Media & Society (2005 7: 177): *New Mediation and Direct Representation: Reconceptualizing Representation in the Digital Age*. Stephen Coleman. Text online na <http://nms.sagepub.com/content/7/2/177> (přístup 07.07.2012).

New Media & Society (1999 1:305): *New Media and Democracy. The Civic Network Movement*. Damian Tambini. Text online na <http://nms.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/1/3/305.full.pdf+html> (přístup 27.05.2012).

New Media & Society (2001 3:357): *Media Participation: A Legitimizing Mechanism of Mass Democracy*. Erik P. Bucy. Kimberly S. Gregson. Text online na <http://nms.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/3/3/357.full.pdf+html> (přístup 27.05.2012).

Open Democracy (18.10.2007): *How cant he Tomorrow's Europe Poll claim to be representative?* J. Clive Matthews. Text online na http://www.opendemocracy.net/blog/dliberation/how_can_the_tomorrows_europe_poll_claim_to_be_representative (přístup 16.04.2012).

Panelová diskuze v rámci festivalu současné publicistiky Všemi směry (17.05.2009): *Média nebo politika? Kdo převládá ve veřejném prostoru?* Video dostupné na http://www.rta.cz/rta_stream_wmv/tvframe1.html?id=117128&message=RTA_17.05.2009 (přístup 20.11.2011).

Pctuning (27.01.2012): *Úvaha: O co poslední dny jde? Máme na krku Megapřůšvih.* Michal Rybka. Text online na <http://pctuning.tyden.cz/hardware/multimedia-zvuk-tv/23124-uvaha-o-co-posledni-dny-jde-mame-na-krku-megaprusvih?start=10> (přístup 24.04.2012).

Pehe, Jiří (1.8.2009): *Humbuk, Facebook a Demokracie.* Text online na <http://www.pehe.cz/zapisnik/humbuk-facebook-a-demokracie> (přístup 16.11.2011).

Pehe, Jiří (12.12.2005). *Média jako nebezpečí pro demokracii.* Text online na <http://www.pehe.cz/zapisnik/2005/media-jako-nebezpeci-pro-demokracii/?searchterm=m%C3%A9dia%20a%20politika> (přístup 16.11.2011).

Pehe, Jiří (03.11.2003). *Prorůstání médií a politiky aneb boj o demokracii.* Text online na <http://www.pehe.cz/clanky/2003/prorustani-medii-a-politiky-aneb-boj-o-demokracii/?searchterm=m%C3%A9dia%20a%20politika> (přístup 16.11.2011).

Pew Research Center (08.06.1998): *Event-Driven News Audiences. Internet News Takes Off.* Biennial News Consumption Survey. Text online na <http://www.people-press.org/files/legacy-pdf/88.pdf> (přístup 24.06.2012).

Philosophy Social Criticism (2001 27: 21): *Deliberative democracy, the public sphere and the internet.* Antje Gimmmler. Text online na <http://psc.sagepub.com/content/27/4/21> (přístup 07.07.2012).

Reporters Without Borders (29.03.2012): *Authorities Openly Threaten Those Who Circulate Information With „Torture“.* Text online na <http://en.rsf.org/chine-authorities-openly-threaten-those-29-03-2012,42216.html> (přístup 26.04.2012).

Reporters Without Borders (13.04.2012): *Beijing Tries To Suppress Information About Political-Charged Affair.* Text online na <http://en.rsf.org/chine-beijing-tries-to-suppress-13-04-2012,42243.html> (přístup 26.04.2012).

Reporters Without Borders (16.03.2012): *Prior Censorship, Legalised Secret Detention and Increased Internet Control.* Text online na <http://en.rsf.org/china-prior-censorship-legalized-secret-16-03-2012,42146.html> (přístup 26.04.2012).

Social Capital Blog (26.01.2011): *Twitter, Facebook and YouTube's role in Arab Spring (Middle East uprisings).* Text online na <http://socialcapital.wordpress.com/2011/01/26/twitter-facebook-and-youtubes-role-in-tunisia-uprising/> (přístup 27.04.2012).

Škodová, Markéta. *Občané o médiích a politice*. Výzkum Naše společnost 2008, CVVM. Text online na http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100615s_om61120.pdf (přístup 04.06.2011).

The American Prospect (2008): *More Than the Vote*. Stuart Comstock-Gay. Text online na <http://prospect.org/article/more-vote> (přístup 28.03.2012).

The Guardian (07.03.2011): *Facebook and Twitter are just places revolutionaries go*. Evgeny Morozov. Text online na <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/mar/07/facebook-twitter-revolutionaries-cyber-utopians> (přístup 29.04.2012).

The Guardian (04.07.2006): *The ideas interview: Saskia Sassen*. John Sutherland. Text online na <http://www.guardian.co.uk/world/2006/jul/04/globalisation.comment> (přístup 30.03.2012).

Theory, Culture & Society (2009 26: 61): *Is the World Social Forum a Transnational Public Sphere?* Nancy Fraser, *Critical Theory and the Containment of Radical Possibility*. Janet Conway and Jakeet Singh. Text online na <http://tcs.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/26/5/61.full.pdf+html> (přístup 21.03.2012).

The New Yorker (04.10.2010): *Small Change. Why the revolution will not be tweeted*. Malcolm Gladwell. Text online na http://www.newyorker.com/reporting/2010/10/04/101004fa_fact_gladwell?printable=true#ixzz1tRY6FdQe (přístup 29.04.2012).

The Washington Quarterly (2002 26:1 pp. 17–33): *Global Issues Networks: Desperate Times Deserve Innovative Measures*. Rischard, Jean-Francois. The Center for Strategic and International Studies and the Massachusetts Institute of Technology. Text online na http://www.twq.com/03winter/docs/03winter_rischard.pdf (přístup 17.3.2012).

Thornton, Alinta (2002): *Does Internet Create Democracy?* Text online na <http://www.zipworld.com.au/~athornto/> (přístup 26.05.2012).

Truman Factor (26.04.2011): „*Much of the global is still dressed in the clothes of the national*” – Saskia Sassen. J.Louis Martín. Text online na <http://trumanfactor.com/2011/saskia-sassen-interview/> (přístup 01.03.2012).

The Center For Deliberative Democracy (2007): *Tomorrow's Europe*. Text online na <http://cdd.stanford.edu/polls/eu/2007/#research> (přístup 16.04.2012).

Virtually.cz (21.08.2002): *Výsledky analýzy stavu českých médií, kterou vypracovala Media Observatory ČR letos v květnu*. Text online na <http://www.virtually.cz/starydesign/0233/mediaobser.html> (přístup 10.06.2012).

Vrba, Tomáš (2008): *Czech republic. Report for the AEJ Media Freedom Survey*. Text online na www.aej.org (přístup 05.11.2011).

Wang, Chunzhi. Bates, Benjamin (2008): *Online Public Sphere and Democracy in China*. Paper to be presented at IAMCR Stockholm, July 2008. Renmin University of China, PRC. University of Tennessee, USA. Text online na <http://www.cci.utk.edu/~bates/papers/iamcr08-wang-bates-publics.pdf> (přístup 05.07.2012).

Youtube (20.07.2009): *Gabe Newell on Good Game*. Text online na http://www.youtube.com/watch?v=pLC_zZ5fqFk (přístup 24.04.2012).

PŮVODNÍ ROZHOVORY

Best, Erik. Fleet Sheet, Soukenická 13, 110 00 Praha 1. e-mail: best@fleet.cz. URL: www.fleet.cz. Rozhovor z 18.4.2009.

Fridrich, Milan. Česká televize, Kavčí hory, 140 70 Praha 4. e-mail: milan.fridrich@ceskatelevize.cz. URL: www.ceskatelevize.cz. Rozhovor z 2.3.2009.

Jiráček, Jan. FSV UK, Smetanovo nábřeží 6, 110 00 Praha 1. e-mail: jirak@fsv.cuni.cz. URL: www.fsv.cuni.cz. Rozhovor z 26.2.2009.

Kubáček, Jan. VOŠP, Opatovická 18/160, 110 00 Praha 1. e-mail: jan.kubacek@centrum.cz. URL: www.vosp.cz. Rozhovor z 21.2.2009.

Moravec, Václav. Česká televize, Kavčí hory, 140 70 Praha 4. e-mail: vaclav.moravec@email.cz. URL: www.ceskatelevize.cz. Rozhovor z 9.2.2009.

Ondráček, Martin. TV Nova, Křiženeckého nám. 1078/5, 152 00 Praha 5. e-mail: martin.ondracek@nova.cz. URL: www.nova.cz. Rozhovor z 16.2.2009.

Pehe, Jiří. New York University v Praze, Malé náměstí 2, 110 00 Praha 1. e-mail: jiripehe@volny.cz. URL: www.pehe.cz. Rozhovor z 14.2.2009.

Potůček, Jan. DigiZone.cz, Durychova 101, 142 00 Praha 4. e-mail: potucek@digizone.cz. URL: www.digizone.cz. Rozhovor z 16.2.2009.

Punčochář, Jan. Syndikát novinářů, Senovážné nám. 23, 110 00 Praha 1. e-mail: jan.puncochar@syndikat-novinaru.cz. URL: www.syndikat-novinaru.cz. Rozhovor z 12.4.2009.

Sobotka, Přemysl. Senát PČR, Valdštejnské náměstí 4, 118 01 Praha 1. e-mail: Sobotka@senat.cz. URL: www.premyslsobotka.cz. Rozhovor z 26.4.2009.

Šimůnek, Petr. Hospodářské noviny, Dobrovského 25, 170 55 Praha 7. e-mail: petr.simunek@economia.cz. URL: www.ihned.cz. Rozhovor z 11.3.2009.

Štětina, Jaromír. Senátor PČR, Valdštejnské náměstí 4, 118 01 Praha 1. e-mail: stetina@senat.cz. URL: www.jaromirstetina.cz. Rozhovor z 21.4.2009.

Tabery, Erik. Respekt, Dobrovského 25, 170 55 Praha 7. e-mail: tabery@respekt.cz. URL: www.respekt.cz. Rozhovor z 18.4.2009.

Veselovský, Martin. Český rozhlas, Vinohradská 12, 120 99 Praha 2. e-mail: Martin.veselovsky@rozhlas.cz. URL: www.rozhlas.cz. Rozhovor z 9.3.2009.

Zaorálek, Lubomír. Poslanecká sněmovna PČR, Sněmovní 4, 118 26 Praha 1. e-mail: zaoralek@psp.cz. URL: www.zaoralek.cz. Rozhovor z 17.4.2009.

Žák, Václav. Rada pro rozhlasové a televizní vysílání, Škrétova 44/6, 120 21 Praha 2. e-mail: zak.v@rrtv.cz. URL: www.rrtv.cz. Rozhovor z 15.2.2009.

Železný, Vladimír. Evropský parlament, Jungmannova ul. 24, 110 00 Praha 1. e-mail: Vladimir.zelezny@europarl.europa.eu. URL: www.vladimirzelezny.com. Rozhovor z 4.5.2009.